

MAB/Julius 2155

CA

187

EEN VERENIGING VOOR AGRARISCH NATUURBEHEER IN WATERLAND

Voorstudie

Samenwerkingsverband Waterland

B.H.W. Edel

H.W. de Gier

P. Terwan

40723

Over het Samenwerkingsverband

Het Samenwerkingsverband Waterland bestaat sinds 1982 en wordt gevormd door de Werkgroep Jonge Boeren Waterland, de Milieufederatie Noord-Holland, het Centrum voor Landbouw en Milieu en enkele individuele natuurbeschermers.

Het Samenwerkingsverband wil agrarisch natuur- en milieubeheer bevorderen door overleg, onderzoek, voorlichting en uitvoering van praktische maatregelen. Sinds de oprichting coördineert het Samenwerkingsverband de vrijwillige weidevogelbescherming in Waterland.

In de loop der jaren heeft een verbreding van de activiteiten plaatsgevonden. Sinds 1986 doet het Samenwerkingsverband ook onderzoek naar de inpasbaarheid van botanisch beheer van slootkanten. Daarnaast zijn de afgelopen jaren diverse andere activiteiten ontplooid, zoals de aanleg van natuurvriendelijke oeverbeschoeiingen, het plaatsen van nestvlotjes voor de zwarte stern, de aanleg van broeihopen voor de ringslang, een inventarisatie van boerenzwaluwen en publikatie van een voorlichtingsbrochure over deze soort. De activiteiten van het Samenwerkingsverband worden in toenemende mate extern gefinancierd. Sinds 1994 voert het Samenwerkingsverband ook projecten uit in het kader van het Waardevol Cultuurlandschap (WCL) Waterland.

Publikaties

Het Samenwerkingsverband heeft in de loop der jaren vele publikaties uitgebracht. De volgende uitgaven zijn nog verkrijgbaar:

- Gevolgen van het uitrijverbod dierlijke mest voor Waterland. Effecten op landbouw, milieu en natuur in een veenweidegebied. 1987. f 12,50.*
- Mest in Waterland. Naar een optimaal gebruik van mest in een veenweidegebied. 1990. f 20,-.*
- Grasbanen - Ervaringen uit de praktijk met aanleg kunststofmatten in het land. 1992. f 15,-.
- Boerenzwaluwen in Waterland. Tips om het broeden op melkveebedrijven te stimuleren. 1993. f 5,40.
- Verslag van activiteiten 1990-1992. 1993. Gratis.
- Weidevogels, grondgebruik en waterpeil in Waterland 1982-1991. 1993. f 22,50.*
- Experimenteel botanisch slootkantbeheer in Waterland - Een beknopt tussentijds verslag over de periode 1990-1993. 1994. f 15,-.
- Weidevogelbescherming in Waterland 1994. 1995. f 12,50.
- Video "Natuurlijk boeren in Waterland". 1995. f 45,-.

Bovenstaande publikaties en dit rapport (f 22,50) kunnen worden besteld door overmaking van het vermelde bedrag op Raborekening 354.052.500 van het Samenwerkingsverband Waterland of op Postbankrekening 203106 van de Rabobank Waterland o.v.v. het genoemde rekeningnummer van het Samenwerkingsverband. Vermeld altijd de desbetreffende titel(s).

De met *gemarkeerde publikaties en dit rapport (CLM 187-1995) kunt u ook telefonisch of schriftelijk bestellen bij het CLM. De kosten van dit rapport zijn f 22,50.

Centrum voor Landbouw en Milieu

Postbus 10015

3505 AA Utrecht

tel. 030 244 13 01

fax 030 244 13 18

Samenwerkingsverband Waterland

De Erven 2

1151 AS Broek in Waterland

tel. 020 403 30 48

fax 020 403 38 46

EEN VERENIGING VOOR AGRARISCH NATUURBEHEER IN WATERLAND

Voorstudie

**B.H.W. Edel
H.W. de Gier
P. Terwan**

SWIN-E-915028

BROEK IN WATERLAND, SEPTEMBER 1995
SAMENWERKINGSVERBAND WATERLAND
CLM 187 - 1995

BIBLIOTHEEK
LANDEBOUWUNIVERSITEIT
WAGENINGEN

Waterland, een landbouwgebied tussen Amsterdam en Purmerend, is rijk aan natuur en daarom aangewezen als Waardevol Cultuurlandschap. Veel boeren spannen zich al in voor natuurbeheer, maar vooral op individuele basis. Dit rapport verkent de mogelijkheden voor oprichting van een organisatie voor agrarisch natuurbeheer. Aan de orde komen het 'natuuraanbod' van zo'n organisatie en de (koopkrachtige) vraag daarnaar in de markt. Ook wordt een gedetailleerde profielschets gegeven van de beoogde organisatie.

*landbouw / agrarisch natuurbeheer / natuurvereniging /
natuurbeleid / Waterland*

ISBN: 90 5634 009 3

VOORWOORD

De schrijver Nescio omschreef Waterland ooit als “bleek, groen en drassig”. Toen wellicht niet positief bedoeld maar tegenwoordig betekent het ook “weidevogels, rietkragen en open landschap”.

In het Waterlandse veenweidegebied broeden grote aantallen weidevogels, waaronder zeer kritische soorten als kemphaan en watersnip, en groeien vele zeldzame planten in de rietkragen en rietlanden die de vele waterlopen omzomen. Het landschap wordt gekenmerkt door grote open ruimten waarin historische dorpen als Broek in Waterland, Zuiderwoude, Ransdorp, Landsmeer en Jisp liggen.

De betekenis van deze natuur en dit landschap is groot en deze dienen dan ook behouden te worden. De boeren spelen daarbij een belangrijke rol. Immers door hun arbeid is dit unieke gebied geworden zoals het nu is en mede door hun inzet kan het behouden blijven.

Het Samenwerkingsverband Waterland is zich bewust van de betekenis van natuur en landschap in Waterland en is al zo'n dertien jaar bezig met experimenten op het gebied van agrarisch natuurbeheer om daarmee natuur en landschap in het Waterlandse agrarische cultuurlandschap in stand te houden. Weidevogelbescherming, slootkantbeheer, rietkraagbeheer, maatregelen voor boerenzwaluwen: een scala aan activiteiten die door boeren in Waterland zijn ondernomen.

De tijd van experimenteren lijkt nu voorbij en het Samenwerkingsverband wil toe naar een professionele vereniging van Waterlandse boeren die actief bezig zijn met agrarisch natuurbeheer. Met financiële steun vanuit het beleid voor Waardevolle Cultuurlandschappen heeft het Samenwerkingsverband het Centrum voor Landbouw en Milieu gevraagd te onderzoeken welke mogelijkheden er zijn voor een agrarische natuurvereniging in Waterland.

In het nu voor u liggende rapport zijn de resultaten van dit onderzoek weergegeven. De uitkomsten zijn zeer gunstig. Als voorzitter van de Bestuurlijke Commissie Waardevol Cultuurlandschap Waterland ben ik dan ook zeer verheugd met dit onderzoek en de resultaten ervan. Een agrarische natuurvereniging in Waterland heeft kansen. De agrarische natuurvereniging lijkt er te kunnen komen en zal, mijns inziens, een grote rol kunnen spelen bij het behoud van natuur en landschap in Waterland, zodat Waterland ook in de toekomst “bleek, groen en drassig” kan blijven.

Mevr. F. van Diepen-Oost
voorzitter Bestuurlijke Commissie WCL Waterland

Project WCL

DANKWOORD

Deze voorstudie naar de mogelijkheden voor de oprichting van een organisatie voor agrarisch natuurbeheer in Waterland is gefinancierd door het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (i.c. het Waardevol Cultuurlandschap Waterland), de provincie Noord-Holland, het Recreatieschap Waterland en de Westelijke Land- en Tuinbouw Organisatie (WLTO). De feitelijke uitvoering van de voorstudie is door de initiatiefnemers, het Samenwerkingsverband Waterland en de WLTO, uitbesteed aan het Centrum voor Landbouw en Milieu (CLM).

Aan deze studie hebben velen meegewerkt. Voor al diegenen is hier een woord van dank op zijn plaats. Om te beginnen aan de werkgroep van Waterlandse veehouders, die veelvuldig en intensief heeft vergaderd en daarmee een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de ideevorming. In deze werkgroep hadden zitting:

- W. de Boer, voorzitter, te Landsmeer;
- K. Bakker te Holysloot;
- mw. T. Bouwhuis, Samenwerkingsverband Waterland;
- N. de Gier te Broek in Waterland;
- H. Hoeve te Amsterdam;
- P. Klaasse Bos te Oostzaan;
- R. Laan te Warder;
- mw. L. Melse te De Rijp;
- A. Molenaar te Den IJp;
- mw. C. Praag-Marrees te Jisp;
- J. Spaans te Broek in Waterland;
- mw. W. Terra te Monnickendam;
- J. Vrolijk te Oosthuizen.

Daarnaast was de begeleidingscommissie een belangrijke sturende factor voor het project. De leden leverden constructief commentaar op ideeën en teksten. Dat waren:

- W. de Boer, veehouder te Landsmeer, voorzitter;
- H. van Alderwegen, Waterschap De Waterlanden;
- D. Boot, mw. M. van der Leij en R. Heldens (in wisselende afvaardiging), Recreatieschap Waterland;
- J. Buijs, Waardevol Cultuurlandschap Waterland;
- mw. H. van Diepen-Loos, veehoudster te Graft;
- W. Menkveld, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen;
- W. van Rooijen, bestuurslid van Recreatieschap Waterland en Vereniging Behoud Waterland;
- D. Tanger, Landschapsbeheer Noord-Holland te Haarlem.

Voorts zijn er diverse gesprekken gevoerd met organisaties en instanties waarmee de op te richten organisatie in de toekomst wellicht zaken zou kunnen doen:

- T. Melman, ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, dienst Landinrichting en Beheer Landbouwgronden Noord-Holland te Haarlem;

- H. van Alderwegen, Waterschap De Waterlanden te Middenbeemster;
- D. Boot en mw. M. van der Leij, Recreatieschap Waterland;
- D. Tanger, Landschapsbeheer Noord-Holland te Haarlem;
- J. de Vrieze en H. van Groenigen, Staatsbosbeheer regio Hollands Noorden te Alkmaar;
- D. Achterberg, Westelijke Land- en Tuinbouw Organisatie, juridische dienst, te Haarlem;
- T. de Boer, J. Brand en L. Veerbeek, ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij te Den Haag;
- J. Teeuwisse, Stichting Het Noordhollands Landschap te Castricum;
- W. Menkveld, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, te Haarlem;

Ten slotte zijn wij aan de volgende mensen dank verschuldigd:

- E. Oosterveld van het CLM heeft in de eerste maanden van de voorstudie een substantiële bijdrage geleverd aan het denk- en schrijfwerk;
- tientallen veehouders hebben tijdens twee grote bijeenkomsten in Katwoude actief meegedacht over de mogelijkheden van de op te richten organisatie;
- N. Jonker van het Samenwerkingsverband Waterland verstrekte adviezen voor hoofdstuk 4;
- mw. W. Broersma en mw. E. Hintzen van Good Company verstrekten adviezen over mogelijkheden voor fondswerving in het bedrijfsleven;
- D. Achterberg van de WLTO gaf juridisch advies over de meest geschikte organisatievorm;
- J. Boom te Amsterdam leverde commentaar op een eerste versie van het rapport.

Hoewel velen in de loop van het project hebben meegedacht, is het Samenwerkingsverband Waterland eindverantwoordelijk voor de inhoud van dit rapport.

Utrecht, Broek in Waterland, augustus 1995

De auteurs

INHOUD

Voorwoord

Dankwoord

Inhoud

1.	Inleiding	1
2.	Landbouw, landschap en natuur	3
2.1	Landbouw	3
2.2	Landschap	4
2.3	Natuur	5
2.4	Milieu	7
3.	Geldstromen voor natuur in Waterland	9
3.1	Huidige budgetten	9
3.2	Mogelijke nieuwe geldstromen	12
	3.2.1 Tijdelijke of incidentele bijdragen	12
	3.2.2 Structurele bijdragen	14
3.3	Conclusie	15
4.	Vraag en aanbod	17
4.1	Opmerkingen vooraf	17
4.2	De vraag	18
	4.2.1 Projecten die al lopen	18
	4.2.2 Projecten die passen in een gangbare bedrijfsvoering	20
	4.2.3 Vormen van 'natuurbouw'	25
	4.2.4 Diversen	27
4.3	Het aanbod	30
5.	De organisatie	33
5.1	Juridische vorm	33
5.2	Doelstelling	34
5.3	Leden	34
5.4	De algemene ledenvergadering	35
5.5	Bestuur	35
5.6	De opzet van de organisatie	36
5.7	Functies en taken ondersteunend team	39
5.8	Werkgroepen	40

6. Het eenentwintig-stappen-plan	41
7. Samenvatting, conclusies en aanbevelingen	45
Bronnen	51
Bijlage 1. Berekening kosten aankoop, inrichting en beheer van reservaten	53
Bijlage 2. Voorlopig plan van aanpak voor de besteding van de <i>f</i> 1,5 mln.	55
Bijlage 3. Verhouding tussen de natuurvereniging en andere instanties en organisaties	59
Bijlage 4. Ontwikkeling van het Samenwerkingsverband	61

1 INLEIDING

Tussen Amsterdam, Zaanstad, Purmerend en het Markermeer ligt een stil, weids en groen veenweidegebied, dat niet alleen interessant is om z'n natuur en landschap, maar ook om cultuurhistorische elementen. De streek is in het Structuurschema Groene Ruimte aangegeven als Waardevol Cultuurlandschap (WCL). Op allerlei manieren proberen bewoners en overheden het gebied ongeschonden en karakteristiek te houden temidden van oprukkende steden.

Al dertien jaar is in dit gebied het Samenwerkingsverband Waterland actief. Dat is een organisatie waarin boeren, natuurliefhebbers en milieuorganisaties zich gezamenlijk inzetten voor het instandhouden en verbeteren van de Waterlandse flora en fauna. Zo werkten in het voorjaar van 1995 honderdvijftig boeren samen met tweehonderdtachtig vrijwilligers om - met veel succes - de weidevogels in het boerenland te beschermen. Ook zijn allerlei projecten gaande gericht op bloemrijke slootkanten, natuurontwikkeling langs oevers en dieren op en om het erf, zoals zwaluwen en kerkuilen.

In de afgelopen jaren is de omvang van de werkzaamheden van het Samenwerkingsverband enorm gegroeid. De deelnemers aan het Samenwerkingsverband hebben de behoefte om allerlei uitvoerende taken onder te brengen bij een juridisch goed onderbouwde en professionele organisatie. Daarbij speelt ook mee dat het landelijk landbouw- en natuurbeleid steeds nadrukkelijker kansen wil bieden voor betaald agrarisch natuurbeheer. Eenduidige afspraken over maatregelen en financiën kunnen bijdragen aan een efficiënter natuurbeheer in Waterland. Ook elders in het land richten boeren natuurverenigingen en 'milieucoöperaties' op.

In Waterland bestond de mogelijkheid om (grotendeels gefinancierd uit het WCL-budget) een gedegen vooronderzoek naar het oprichten van een dergelijke professionele organisatie te doen. Die degelijke voorbereiding vinden de initiatiefnemers nodig om de organisatie een vliegende start te bezorgen. Naar een notaris stappen en een rechtspersoon in het leven roepen, is niet moeilijk. Maar het risico bestaat dan dat de mensen in de nieuwe organisatie overspoeld raken met werk. Een gedegen voorstudie kan de nieuwe organisatie veel werk en (discussie)tijd besparen.

Dit document bevat een advies waarmee deze organisatie goed doordacht en stapsgewijs kan worden opgericht. Het rapport geeft antwoord op de volgende vragen:

- Welke doelstellingen kunnen voor de nieuwe organisatie worden geformuleerd?
- Wie kunnen lid worden en wat zijn de rechten en plichten van leden?
- Op welke manier kunnen bestuur en organisatie het best functioneren?
- Welke juridische constructie komt het meest in aanmerking?
- Naar welke agrarische natuur is vraag in de markt en wat kan en wil de vereniging bieden?
- Volgens welk plan - omschreven stappen plus tijdschema - kan de organisatie het best van de grond worden getild?

Het advies is mede tot stand gekomen door gesprekken met overheden en organisaties die op een of andere manier belang kunnen hebben bij een vereniging voor agrarisch natuurbeheer. Een jurist heeft de wettelijke mogelijkheden op een rij gezet. Een werkgroep van twaalf veehouders uit het gebied heeft intensief meegedacht. Een begeleidingscommissie met vertegenwoordigers van overheden en organisaties uit de streek heeft de supervisie gehad over het tot stand komen van het advies. Ten slotte zijn de hoofdlijnen van het advies ook terdege doorgesproken op een tweetal druk bezochte discussie-avonden met boeren uit het gebied. Van al deze gesprekken, vergaderingen en discussiebijeenkomsten zijn verslagen geschreven en beschikbaar gesteld aan diegenen die uiteindelijk de nieuwe organisatie in gang moeten zetten. De conclusies en aanbevelingen in dit rapport worden dus breed gedragen.

Voor behoud van natuur en landschap is een rendabele melkveehouderij onmisbaar

2 LANDBOUW, LANDSCHAP EN NATUUR

Het WCL-gebied Waterland ligt ten noorden van Amsterdam en bestaat uit de deelgebieden Waterland (ruilverkavelingsgebied), Zeevang en Marken (zie kaart).

2.1 Landbouw

Waterland's huidige karakteristieke landschap is ontstaan door agrarische activiteiten en kan ook alleen in stand blijven - zo wordt alom erkend en geschreven - als boeren daarin blijven wonen en werken. De specifieke ecologische omstandigheden, met name waterhuishouding, verkaveling en grondsoort, maken de streek als landbouwgebied vooral geschikt voor de veehouderij. De 11.500 hectare cultuurgrond zijn voor het grootste deel in gebruik als grasland. In de beter ontwaterde delen van het gebied komt maïsteelt voor.

De cultuurgrond is in gebruik bij 600 geregistreerde agrarische bedrijven ('hoofdberoepers' en 'nevenberoepers'), waarvan 275 melkveehouderijen. De hoofdberoeps-melkveebedrijven beschikken gemiddeld over een oppervlakte van ongeveer 25 hectare. Het gemiddelde melkquotum is 250.000 kg.

De melkveehouderij in Waterland is naar Nederlandse begrippen extensief met een veebezetting van minder dan 1,5 melkkoe per hectare. De bedrijven zijn erg verschillend voor wat betreft waterbeheersing, ontsluiting en verkaveling. De 'velden' (Oostzaner-, Ilper- en Wormer- en Jisperveld) bestaan voor een deel uit vaarland, dat alleen met de boot is te bereiken. Gemiddeld verkeren de Waterlandse melkveehouderijen in een slechte concurrentiepositie ten opzichte van bedrijven in de rest van Nederland.

In de streek zijn voor Nederlandse begrippen veel nevenberoepsbedrijven. Voor een deel zijn dit oudere veehouders zonder opvolger die aan het afbouwen zijn, maar in Waterland zijn het ook jonge deeltijdboeren. De nevenberoepers hebben minder grond en houden hoofdzakelijk vleesvee, jongvee of schapen.

Boeren van wie de grond binnen de aangewezen grenzen van een beheersgebied ligt, kunnen - als zij een overeenkomst sluiten - een vergoeding krijgen voor de schade die zij lijden als gevolg van beperkingen omwille van de natuur. In verhouding tot de rest van Nederland hebben in Waterland veel bedrijven een dergelijke beheersovereenkomst gesloten (zie hoofdstuk 3). Een ander kenmerk van de streek is dat relatief veel bedrijven reser vaatgrond (met beperkingen) pachten van een natuurbeschermingsorganisatie.

Perspectieven

De algemene verwachting is dat door ontwikkelingen in de wereldhandelsafspraken en door afspraken in Europa de melkprijs de komende jaren gestaag zal dalen (Muller e.a. 1993; Kolkman e.a. 1994). Bedrijven kunnen de dalende inkomsten opvangen door de kostprijs per kilogram melk te verlagen. Daarbij kan het verhogen van de productie-omvang een belangrijk element zijn. Maar vanwege de superheffing en de hoge prijs van quotum is investeren in productiegroei alleen voor de allersterkste bedrijven weggelegd.

Op dit moment is de melkveehouderij de meest rendabele tak van grondgebonden veehouderij in Nederland. Het rendement in de vleesvee- en de schapehouderij is momenteel slecht en de vooruitzichten zijn nog slechter (Muller 1993). Jongvee-opfok is op dit moment niet erg rendabel, maar dat zou door de aanscherpende milieuwetgeving in de toekomst op beperkte schaal soelaas kunnen bieden (Berghs & Van den Ham 1994). Het overgrote deel van de hoofdberoepsbedrijven zal echter aangewezen blijven op de melkproductie.

De melkveebedrijven in Waterland hebben zoals eerder betoogd *gemiddeld* een duidelijk concurrentie-nadeel ten opzichte van bedrijven in de rest van Nederland. Oorzaken zijn:

- een naar verhouding lage veebezetting;
- een lagere produktie vanwege de waterbeheersings-, ontsluitings en verkavelingssituatie.

Dat betekent niet dat in Waterland geen goede en gezonde bedrijven zijn. Maar het gemiddelde bedrijf in dit natte veenweidegebied produceert melk voor een naar Nederlandse begrippen hoge kostprijs. Als de algemene verwachting van een dalende melkprijs uitkomt, wordt het voor veel bedrijven in Waterland moeilijk om te overleven.

Een van de doelstellingen van dit rapport is dan ook het verkennen van de mogelijkheden van agrarisch natuurbeheer als een van de extra middelen van bestaan voor melkveebedrijven.

2.2 Landschap

Waterland is een open veenweidelandschap met grasland, doorsneden met smalle kavelsloten en brede wateren, en hier en daar meren met rietkragen. Opvallend zijn de hoge slootpeilen.

De huidige vormen van Waterland-Oost zijn ontstaan door de zee. Talrijke overstromingen hebben hun sporen nagelaten, zoals grillig gevormd open water, op het veen afgezette kleilaagjes en verzilting. Wie er oog voor heeft, kan in de lopen van wegen, water en greppels, in de vormen van kavels en in hoogteverschillen de sporen herkennen van de ontginning van het gebied en de noeste strijd tegen het water. De bebouwing in Waterland-Oost is geconcentreerd in dorpen en steden die in veel gevallen door de overheid als beschermd cultuurmonument zijn aangewezen.

De polder Zeevang lijkt voor wat betreft het landschap op Waterland-Oost: een open landschap met aparte droogmakerijtjes en restanten van dijkdoorbraken. Een deel van de polder is in de jaren '60 opnieuw verkaveld. Tot dan opereerden veel bedrijven nog vanuit de dorpen en steden. In de loop der jaren zijn de stadsboeren bijna allemaal verdwenen.

In Waterland-West is de invloed van de zee veel geringer geweest. Omdat het veenpakket regelmatig was, leende het gebied zich voor exploitatie van het veen. Dit gedeelte van Waterland bestaat vooral uit rechte sloten, smalle kavels en land dat alleen per boot bereikbaar is, zogeheten vaarland. Door het grote aandeel water, moerasland en rietkragen maakt het gebied een iets meer besloten indruk. De dorpen bestaan uit kilometers lange lintbebouwing.

Verspreid door het gebied zijn - omgeven door een ringdijk - kleine en wat grotere droogmakerijen te vinden met een strakke regelmatige verkaveling. In deze gebiedjes geeft de lage ligging weer een zeker idee van beslotenheid.

Perspectieven

Het WCL-gebied Waterland is omringd door snelgroeiende stedelijke agglomeraties. Een deel van het gebied gaat wellicht op in een nieuw te vormen bestuurlijke eenheid met Amsterdam. Of die nieuwe eenheid een stadsprovincie zal worden, is na het referendum over de bestuurlijke reorganisatie onzeker. In ieder geval zal de druk blijven om delen van het WCL-gebied te gebruiken voor stadsuitbreiding.

Voor het behouden van het Waterlandse landschap en de natuur daarin is een rendabele landbouw met bloeiende bedrijven met kansen voor opvolgers van doorslaggevend belang. Verder is het erg belangrijk dat de burgers uit de omringende steden het gebied leren kennen en waarderen. En dat de boeren de erkenning krijgen dat zij onmisbaar zijn voor behoud van natuur en landschap in Waterland.

2.3 Natuur

Vanwege de aanwezige natuur mag Waterland een interessant gebied genoemd worden. Er zijn drie kenmerkende biotopen te onderscheiden met karakteristieke plantengemeenschappen en dieren: graslanden, sloten en slootkanten en moerassige biotopen (Jonker & Terwan 1995).

Graslanden

Het grootste deel van Waterland bestaat uit grasland. Het graslandgebruik in deze streek is extensief in vergelijking met andere delen van Nederland. Op de gangbaar gebruikte percelen komen weinig kruiden voor; alleen langs greppels kunnen relictcruiden uit een kruidenrijk verleden zoals pinksterbloem en egelboterbloem zich nog handhaven. Op gronden waar de boeren naar verhouding laat bemesten en maaien, komt een meer bijzondere vegetatie voor. Dergelijke percelen zien in mei rood van de veldzuring. Op percelen met een nog extensiever gebruik is het aantal bijzondere vegetaties soms nog groter, maar dan belanden we in de sfeer van natuurreservaten of percelen met een beheersvergoeding.

De meest opvallende diersoorten in de graslanden zijn - vooral in het voorjaar - de weidevogels, die in Waterland in hoge dichtheden broeden. Ruitenbeek e.a. (1990) melden met enige trots: "Er zijn op de wereld weinig vergelijkbare vogelgezelschappen te vinden waar zoveel steltlopers en watervogels in zulke dichtheden bij elkaar broeden."

Naast broedgebied is Waterland voor enorme aantallen weidevogels tijdens de trek pleisterplaats om te foerageren en voldoende reserves op te doen om de tocht naar vergelegen oorden te wagen. Tienduizenden grutto's, watersnippen, kemphanen en wulpen gebruiken het gebied als tussenstation. Op de graslanden in de streek overwinteren ook duizenden ganzen, kleine zwanen, knobbelzwanen en smienten.

Sloten en slootkanten

De soortenrijkdom in en bij de sloten van Waterland is in vergelijking met andere veenweidegebieden slecht ontwikkeld. Dit komt voor een deel door het brakke verleden en deels door de slechte kwaliteit van het ingelaten water, de enorme hoeveelheden bagger en de ondiepte van sloten, waardoor op een warme zonnige dag het slootleven door opwarming kan afsterven. Goed ontwikkelde slootvegetaties komen vrijwel niet voor.

In sloten komen wel eenden, meerkoeten, waterhoentjes en andere watervogels voor; deze behandelen we hierna ('moerassige biotopen'). Verder leven in en bij de sloten twee soorten kikkers, twee soorten padden en de kleine watersalamander.

De plantengroei in de slootkanten is, zeker vergeleken met die in andere (bijv. Zuidhollandse) veenweidegebieden, niet bijster gevarieerd. Ook hier is de overgang van brak naar zoet een oorzaak. Andere oorzaken zijn de hoeveelheid en de zuurgraad van de bagger die jaarlijks op de slootkant komt en de geringe stevigheid van de slootkanten. Alleen in gebieden met wat meer klei in de bodem en wat stevigere kanten zoals in de Zeevang groeien meer interessante soorten zoals koekoeksbloem, moerasrolklaver en melkeppe.

Dit is de situatie langs de kanten van smalle sloten. Langs bredere wateren kan een veel rijkere en meer kenmerkende plantengroei ontstaan. Deze vegetaties zijn echter meer verwant aan verlandingsvegetaties; die komen hierna aan bod.

Rietkragen bij Monnickendam (Waterland-Oost)

Moerassige biotopen

In het Zaanse-Waterlandse veenweidegebied verloopt verlanding heel anders dan in andere Nederlandse veenweidegebieden. Opvallend is het ontbreken van veel soorten die elders wel voorkomen. Kenmerkend is vooral het aandeel ruwe bies en zeebies in de verlanding, het karakter van het bloemrijke rietland en het aandeel van varenrijke veenmosvegetaties en moerasheiden. Deze afwijkende vorm van verlanding is volgens veel plantdeskundigen uniek in de wereld.

De verlanding begint in open water met de genoemde biessoorten, die kenmerkend zijn voor het brakke karakter van het gebied. Vervolgens vestigen zich riet en kleine lisdodde. Het verschijnen van watermunt en waterzuring wijst op het volgende stadium: het voedselrijke rietland. Als deze rietlanden 's zomers gemaaid worden, ontstaan bloemrijke rietlanden met soorten zoals koekoeksbloem, engelwortel en moeraswalstro. Rietlanden die in de winter worden gemaaid krijgen een andere vegetatie met bijzonderheden zoals moerasviooltje, welriekende nachtorchis en addertong. In deze vegetaties vestigt zich na verloop van tijd veenmos, waartussen zich soorten zoals dophei, veenbes en zonedauw vestigen. Als helemaal niet gemaaid wordt, ontstaat bos. Voedselrijke rietlanden veranderen in wilgenbos, voedselarme riet- en veenmoslanden worden bossen met bramen en zachte berk. Al deze verlandingsstadia zijn in Waterland te vinden.

Een ander moerassig biotoop zijn de zogeheten contactvegetaties. Op de overgang van vast land naar 'drijvend veen' - scharnierzones genoemd - kunnen, afhankelijk van al dan niet maaien of beweiden, bijzondere planten voorkomen zoals egelboterbloem, waterpunge of zilte rus.

De vele riet- en moeraslandjes zijn niet alleen vanwege hun vegetatie interessant. Zoogdieren zoals de Noordse woelmuis en de waterspitsmuis, insecten zoals hooilandvlinders, cicaden en een bijzondere spinnen- en keverfauna en uiteraard water- en moerasvogels zoals roerdomp, baardmannetje, grote karekiet en dodaars vinden daar hun toevlucht.

In en rond de sloten en wateren vinden we vogels als visdiefje, zwarte stern en vele soorten eenden zoals bergeend, slobeend en krakeend.

Op en rond het erf

In en rond de agrarische gebouwen en woningen ten slotte vinden we soorten zoals boerenzwaluw en kerkuil, en vleermuizen zoals de laatvlieger en de meervleermuis. Deze dieren slapen en brengen hun jongen groot in gebouwen, maar voor hun voedsel zijn ze aangewezen op rietkragen, kruidenrijke oeverbegroeiingen en dergelijke.

Perspectieven

Hoe kunnen boeren de ecologische hoogtepunten van het WCL-gebied Waterland behouden of verder ontwikkelen? Hoofdstuk 4 noemt een groot aantal mogelijkheden. Hier vatten we die opsomming kort samen. We noemen eerst enkele organisatorische aandachtspunten:

- geen nieuwe reservaten, maar contracten met boeren die op hun eigen landerijen in stroken en hoeken natuur een kans geven. Bijvoorbeeld langs slootkanten, rond nesten van weidevogels, op overhoeken, op kopeinden van percelen langs brede wateren. Kortom, daar waar de economische schade beperkt blijft en de continuïteit van bedrijven niet in gevaar komt;
- bij het beheer van landschappelijke elementen, bermen en dijken, bij baggerplannen, bij kleine verlandingsprojecten boeren via hun eigen organisatie voor agrarisch natuurbeheer inschakelen.

Enkele ecologische aandachtspunten zijn:

- meer plas-dras terreinen. Deze verhogen de aantrekkelijkheid van het gebied voor veel vogels, zowel broeders als doortrekkers;
- kleinschalige verlanding en andere vormen van 'levend laagveen'. Deze zijn van groot belang voor typische Waterlandse natuur;
- herstel van rietkragen en hooilanden langs brede wateren. Nu wordt er onvoldoende onderhoud gepleegd aan deze elementen. Uitbreiding van deze biotopen is ook mogelijk door aanleg;
- gevarieerd en verschrallend beheer van bermen en dijken. Om financiële redenen gebeurt dat nu vaak niet; het beheer is tamelijk uniform en het maaisel blijft meestal liggen;
- verjongen van verzuurde vegetaties. Met nieuwe ecologische inzichten kan de biodiversiteit in hooilanden en veenmosrietlanden worden vergroot;
- bladrietwinning. Dit bevordert bloemrijke vegetaties en is minder ongunstig voor het broeden van moerasvogels;
- meer ruige mest. Dit is interessant voor zowel weidevogels als voor planten.

2.4 Milieu

Voor de natuur in Waterland zijn de volgende milieuaspecten van belang:

- Verzoeting. Door de afsluiting van de Zuiderzee zijn brakke kenmerken van het gebied verdwenen. Alleen op plaatsen waar nog een hoog chloridegehalte voorkomt, zijn kansen voor brakke levensgemeenschappen. Deze kansen nemen echter gedurig af.
- Verdroging. Zowel door dichtslibben als door peilverlaging verdrogen delen van Waterland. Dat is ongunstig voor planten en dieren die afhankelijk zijn van vochtige omstandigheden.
- Waterkwaliteit. Door het inlaten van grote hoeveelheden boezemwater eutrofieert het water in het gebied. Gevolgen zijn algenbloei en sterfte van waterleven door zuurstoftekort.
- Zure neerslag. Ook in Waterland slaan met regen en wind verzurende en vermestende stoffen neer. Vooral voedselarme milieus die veel neerslag ontvangen zijn daarvan de dupe.
- Vervuiling van waterbodems. Door inlaat van water en door directe lozingen komen ongewenste stoffen terecht in de veenweidepolders. Milieuvreemde stoffen zoals zware metalen en PAK's hopen zich in bagger op.
- Vuilstorten. In het gebied ligt een aantal oude vuilstorten waaruit stoffen uitspoelen naar de omgeving. Rond lintbebouwingen ligt een aantal oude bedrijfsterreinen waar de bodem is vervuild en uitspoeling plaatsvindt.

- Het milieubeleid. Opmerkelijk genoeg veroorzaakt het milieubeleid enkele voor het gebied ongewenste ontwikkelingen zoals versnelde bedrijfsbeëindiging, minder ruige mest, verlies van weidevogelnesten door de verplichte emissie-arme mestaanwendingstechnieken.

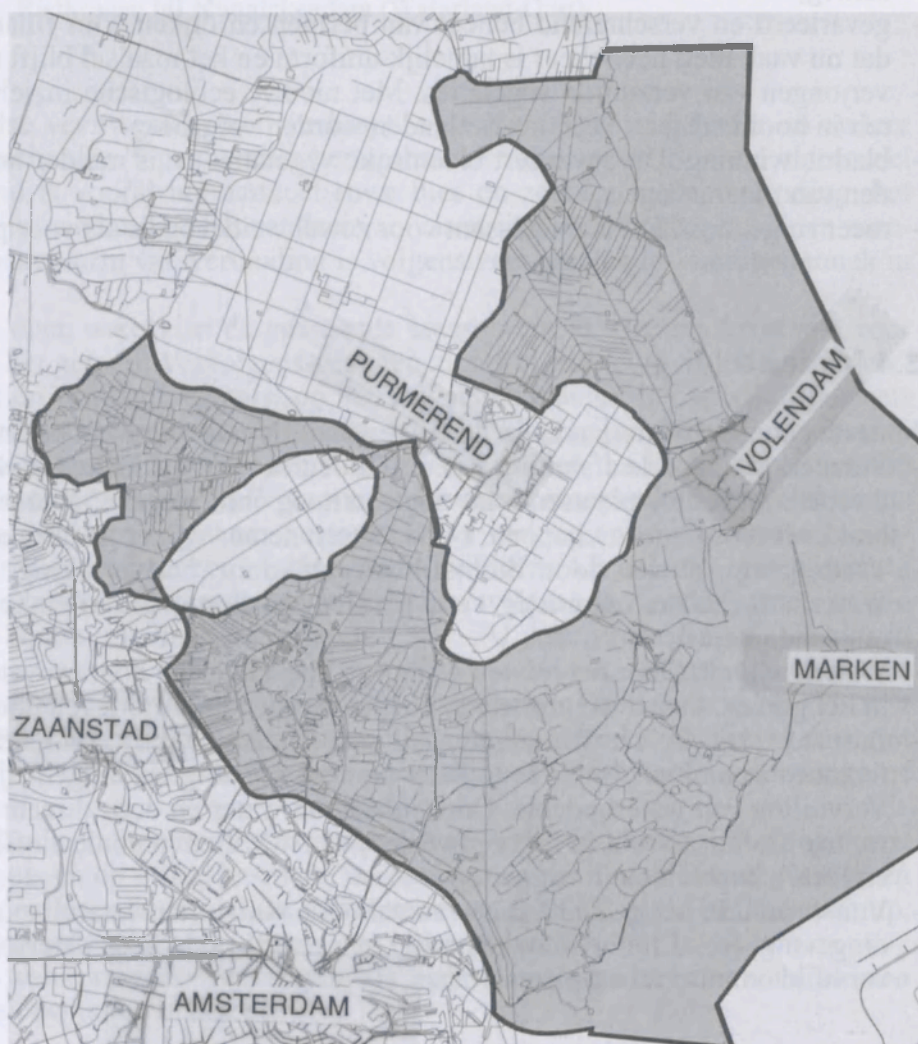
De afgelopen jaren heeft het Samenwerkingsverband naast natuurprojecten ook enkele milieuprojecten uitgevoerd: over de specifieke bemestingsproblematiek van Waterland (een verdelings- in plaats van een overschotprobleem), over de mineralenverliezen van diverse typen bedrijven en recent over de mogelijkheden voor een snelle bepaling van de stikstofvoorraad in de bodem met het oog op efficiënte bemesting. Deze projecten hebben bijgedragen aan een beter inzicht in de milieuaspecten van de Waterlandse landbouw.

Perspectieven

Gunstig zijn maatregelen om nieuwe vuilstorten en verontreiniging vanuit oude stortplaatsen tegen te gaan. Ook serieuze plannen om meer te baggeren bieden perspectief. Maar Waterland, met alle industriegebieden in de buurt, is geen eiland. De toekomst van het gebied hangt sterk af van het welslagen van de regionale, landelijke en zelfs Europese plannen voor het beschermen van de kwaliteit van bodem, water en lucht en het terugdringen van emissies, bijvoorbeeld van zware metalen, organische chloorverbindingen, zwavel en NOx.

Speciale aandacht ten slotte verdient het milieubeleid voor de landbouw. De nieuwste trend is een verdergaande regionalisering van dat milieubeleid. Dat biedt voor het WCL-gebied Waterland met zijn zeer specifieke omstandigheden kansen om met voorstellen voor een eigen invulling te komen. Daardoor kunnen veel knelpunten worden weggenomen voor de boeren en voor de natuur.

WCL-gebied Waterland

3 GELDSTROMEN VOOR NATUUR IN WATERLAND

Hoeveel geld heeft Waterland jaarlijks ter beschikking voor natuurbeheer? Hoeveel daarvan gaat naar agrarisch natuurbeheer, respectievelijk naar boeren? Op welke budgetten heeft de nieuwe organisatie aanspraak? Welke nieuwe geldstromen zijn te verwachten?

In dit hoofdstuk beschrijven we achtereenvolgens:

- de huidige budgetten voor natuurbeheer in Waterland (§3.1);
- de (verwachte) toekomstige budgetten. Bij deze laatste maken we onderscheid tussen:
  - incidentele of tijdelijke budgetten (§3.2.1);
  - structurele budgetten (§3.2.2).

We beperken ons hier tot een korte beschrijving van de voornaamste budgetten. De genoemde getallen zijn in veel gevallen een schatting.

3.1 Huidige budgetten

Reservaats- en natuurontwikkelingsgebieden

Om te beginnen is er een forse geldstroom voor aankoop, inrichting en beheer van reservaats- en natuurontwikkelingsgebieden. De berekening van deze kosten is in detail weergegeven in bijlage 1. We vermelden hier alleen de resultaten:

1. De kosten van *grondaankoop* schatten we op gemiddeld *f* 1,15 mln. per jaar. In het WCL-gebied is 2.678 ha aangewezen als Relatienotareservaat (eerste plus tweede fase Relatienota) en 262 ha als natuurontwikkelingsgebied. Van de geplande oppervlakten was eind 1994 893 ha verworven en pachtvrij. Daarnaast is er een (nog onbekende) oppervlakte verworven, maar niet pachtvrij. Op basis van informatie van de terreinbeherende natuurbescherming is berekend dat de komende jaren nog 825 ha moet worden aangekocht. De kosten zijn geheel voor rekening van de overheid.
2. De *inrichtingskosten* van reservaten en natuurontwikkelingsgebieden schatten we voor de korte termijn op ruim *f* 160.000,- per jaar. Dit is de bijdrage van de overheid. Daarnaast is er soms een (onbekende) eigen bijdrage van de particuliere terreinbeherende organisaties.
3. De *beheerskosten* van reservaten zijn geschat op *f* 1,5 mln. per jaar nu, oplopend tot ruim *f* 2 mln. in het jaar 2020. Hiervan bekostigt de overheid ongeveer 80%.

In totaal is er dus met reservaatvorming en natuurontwikkeling jaarlijks een bedrag gemoeid van ruim *f* 2,8 mln., oplopend tot ruim *f* 3,2 mln. in het jaar 2020. Op dat moment, als de reservaatvorming is voltooid, vervallen echter de kosten van grondverwerving en inrichting en bestaan de kosten van reservaten en natuurontwikkelingsgebieden vooral uit beheerskosten.

Omdat de nieuwe organisatie niet zelf eigenaar wil worden van reservaatgrond, zijn de budgetten onder 1 en 2 voor haar niet interessant. De geldstromen voor reservaatbeheer zijn dat wel, omdat het goed denkbaar is dat de organisatie op dit gebied diensten gaat leveren. Sommige terreinbeherende natuurbeschermingsorganisaties overwegen om via de vereniging gebruik te maken van betaalde diensten van boeren.

Beheersovereenkomsten

4. De kosten van *beheersovereenkomsten* in het kader van de Regeling beheersovereenkomsten (inclusief bergboerenregeling) bedroegen in 1994 ongeveer f 2,7 mln. Het Bureau Beheer Landbouwgronden betaalde aan beheersvergoedingen ruim f 2 mln. voor 2.600 ha, ofwel gemiddeld ca. f 800,- per ha. In het WCL-gebied is relatief veel 'zwaar' beheer getekend (ruim 40%) met een relatief hoge vergoeding. Van de beheersvergoedingen wordt 50% betaald door de EU (verordening 2078/92) en de rest door het ministerie van LNV.

Bovenop de beheersvergoedingen komen eventueel nog de inrichtingskosten van beheersgebieden, maar daarvan is in Waterland voor zover wij weten geen sprake. Wel moeten de overheadkosten voor planvorming, acquisitie en uitvoering worden meegerekend. Deze bedragen gemiddeld f 250,- per ha (Schrijver & Wiersma 1994). De totale kosten komen daarmee op f 1.050,- per ha.

De toekomstige uitgaven aan beheersovereenkomsten zijn ongewis. Omdat er al veel overeenkomsten zijn gesloten, is er in het WCL-gebied nog slechts beperkte ruimte voor groei. De verwachting is dat (doordat in de toekomst de mogelijkheid van licht beheer vervalt en doordat bedrijven stoppen) het beheersareaal zal krimpen. Daar staat tegenover dat de gemiddelde hectare-vergoeding zal stijgen doordat in de toekomst alleen nog zwaar beheer mogelijk is en doordat er sinds kort een bescheiden bonus (max. 15%) op zwaar beheer kan worden verstrekt. Bovendien is er nog 650 ha extra beheersgebied gepland, waarvan de invulling voorlopig is opgeschort.

Kritische soorten als kempophanen vragen een speciaal beheer

Vergoedingen voor landschapsonderhoud

5. De kosten van *onderhoudsvergoedingen* bedragen ongeveer f 65.000,- per jaar. Daar bovenop komt nog een (onbekend) bedrag voor overhead. De oude regeling (ROL/RAL) is door het rijk overgedragen aan de provincie. De provincie bouwt de regeling af (bestaande contracten worden afgemaakt). Wellicht zijn met de provincie nieuwe afspraken te maken over de financiering van het landschapsonderhoud.

WCL-budget

6. Gedurende vijf jaar is er WCL-budget ter grootte van f 2,3 mln. per jaar beschikbaar. Wellicht wordt het totale budget uitgesmeerd over een periode van zeven jaar, zodat jaarlijks f 1,8 mln. beschikbaar is. Dit geld zal voor een deel worden besteed aan natuurbeheer. De precieze omvang van het natuurbudget is lastig in te schatten, omdat veel projecten wel natuuraspecten zullen hebben. We ramen het natuurbedrag op f 3,5 mln., ofwel f 700.000,- per jaar (bij uitvoering over zeven jaar f 500.000,- per jaar). Hiervan gaat een fors deel naar agrarisch natuurbeheer.

Coördinatie vrijwillige weidevogelbescherming

7. Met de coördinatie van de vrijwillige weidevogelbescherming in Waterland is in 1995 f 83.000,- gemoeid. Dit bedrag komt van diverse overheden (van EU tot en met gemeenten) en van het Recreatieschap Waterland. Dit budget is in beginsel gegarandeerd tot en met 1998, maar is daarna onzeker.

Overige provinciale budgetten

8. Uit de provinciale budgetten behorend bij de Subsidieverordening ecologisch beheer, de Agrarische nota, de Veenweidennota en het project 'Proberen waard' (geïntegreerde landbouw) wordt regelmatig geld toegekend voor Waterlandse natuurprojecten (bijv. het onderzoek naar bloemrijke slootkanten). Het jaarlijkse budget voor Waterland schommelt nogal, maar bedroeg tot dusverre gemiddeld f 50 à 100.000,-.

Diversen

Ten slotte zijn er diverse andere geldstromen voor natuur in Waterland:

9. Het NLW-budget (relict van het voormalige Nationaal Landschap Waterland) van het Recreatieschap Waterland, jaarlijks f 215.000,-. Hiervan gaat een aanmerkelijk deel naar 'agrarische' projecten (weidevogelbescherming, diverse onderzoeksprojecten). Op langere termijn is dit budget onzeker.
10. De *schadevergoedingen* voor 'grazende' vogels uit het Jachtfonds. Deze nemen in omvang toe. In 1994 werd in het WCL-gebied f 175.000,- uitgekeerd.
11. Financiering van *vrijwillig natuur- en landschapsbeheer*. Er zijn (incidentele) geldstromen voor ondersteuning van vrijwillig natuur- en landschapsbeheer in het Waterlandse cultuurlandschap. Het gaat hierbij met name om werkgelegenheidsprojecten, waarbij Landschapsbeheer Noord-Holland een belangrijke rol speelt. We schatten de omvang van deze geldstroom voor Waterland op ongeveer f 50.000,- per jaar. Het stadsdeel Amsterdam-Noord is tot op heden de belangrijkste geldschieter.
12. Meerkosten van '*ecologisch*' beheer van bermen, oevers en dijken door waterschap, recreatieschap en gemeenten. De omvang van deze kosten is lastig te schatten.

Conclusie

In totaal wordt er momenteel jaarlijks ongeveer f 7 mln. besteed aan de Waterlandse natuur (schatting inclusief grondaankoop). Afgezien van de budgetten voor aankoop en inrichting van reservaten en natuurontwikkelingsgebieden zijn alle bestaande budgetten interessant voor de nieuwe organisatie.

Grofweg 50% van die f 7 mln. gaat momenteel naar agrarisch natuurbeheer. Hierbij passen echter enkele kanttekeningen:

- ongeveer 80% van de f 7 mln. voor de Waterlandse natuur wordt besteed in Relatienota-gebieden, of - beperkter nog - in de huidige reservaten en op de percelen met een beheers-

- overeenkomst. Deze overlappen deels, maar het gaat om pakweg een derde van het totale WCL-gebied. De resterende tweederde van het gebied krijgt ongeveer 20% van het budget;
- de ca. f 3,5 mln. voor agrarisch natuurbeheer is geen extra inkomen voor de boeren. Ten eerste gaat een deel van het geld weliswaar naar projecten op het gebied van agrarisch natuurbeheer, maar (nog) niet naar boeren (zoals bij enkele WCL-projecten en bij het vrijwillige weidevogelbeheer). Ten tweede: een groot deel van de gelden die rechtstreeks naar boeren gaan, zijn louter compenserende betalingen, zoals beheersvergoedingen (die een groot deel van de 50% uitmaken) en schadevergoedingen uit het Jachtfonds. Alleen het bescheiden bedrag aan onderhoudsvergoedingen is een verzilvering van geleverde arbeid;
  - vergeleken met de omzet aan agrarische producten in het WCL-gebied is f 3,5 mln. een vrij bescheiden bedrag. De agrarische omzet schatten we op f 85 mln. per jaar: f 70 mln. in de melkveehouderij (70 mln. kg melkquotum plus omzet en aanwas vee) en f 15 mln. in de overige bedrijfstakken (vleesvee, schapen etc.). Voor een enigszins renderende neventak moeten we (op bedrijfsniveau) denken aan een aandeel van ten minste 10%. Dat wil overigens niet zeggen dat dit aandeel ook op gebiedsniveau zo hoog moet zijn. Niet alle bedrijven zullen immers interesse hebben in een neventak 'natuur'.

Het lijkt dus essentieel om de geldstromen sterker te richten op de 'witte gebieden' in Waterland. In de volgende paragraaf zullen we onderzoeken welke kansrijke nieuwe geldstromen er zijn.

3.2 Mogelijke nieuwe geldstromen

3.2.1 Tijdelijke of incidentele bijdragen

Europese Unie

1. Bijdrageregelingen op grond van EU-verordening 2078/92 (begeleidende maatregelen MacSharry), te weten:
  - a. *bijdrageregeling demonstratie- en bewustmakingsprojecten milieu- en natuurvriendelijke landbouwproduktiemethoden*. Deze regeling is bedoeld voor innovatieve aanpassingen op landbouwbedrijven, waaronder natuur- en landschapsbeheer in landbouwgebieden, verdrogingsbestrijding en biologische landbouw. Projecten van minimaal f50.000,- die innovatief zijn, vergezeld gaan van een voorlichtingsplan en voldoende draagvlak garanderen voor de innovatie, komen in aanmerking. .
De EU betaalt maximaal 50%. Het ministerie van LNV kan deze bijdrage verhogen tot maximaal 75% als het project voldoet aan een nadere aanscherping van de onderwerpen, die jaarlijks wordt herzien. In 1995 zijn voor natuur- en landschapsbeheer de volgende thema's aangewezen: weidevogelbeheer, slootkanten- en akkerrandenbeheer en 'natuurbraak';
  - b. *cursussen en andere educatieve activiteiten* voor boeren en boerinnen. Voor cursussen van ten minste 40 uur geldt een bijdrage van f 250,- tot f 500,- per deelnemer;
  - c. *omschakeling naar biologische landbouw*. Deze regeling geldt voorlopig alleen voor de akker- en tuinbouw. Er gelden omschakelingspremies per hectare. Binnenkort wordt de regeling ook van kracht voor de veehouderij;
  - d. *recreatief medegebruik van landbouwgrond*. Boeren die hun land geschikt maken voor recreatief medegebruik (vissen, kanoën, wandelen) ontvangen een eenmalige bijdrage van f 3.600,- per ha. Voor openstelling van land en erf voor wandelaars geldt een premie van f 2,20 per meter voetpad.
2. *EU-verordening 2085/93 over het Europees Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw*. Deze verordening bepaalt dat de EU zonder tussenkomst van nationale overheden subsidie kan verstrekken aan proef- en demonstratieprojecten die kunnen bijdragen

tot aanpassing van de landbouwstructuur en bevordering van plattelandsonwikkeling. Er is onder andere subsidie mogelijk voor:

- introductie van eco-labels voor milieuvriendelijke bedrijven en verbeteren van de afzet van 'groene' produkten;
  - diversificatie van het platteland door ontwikkeling van activiteiten met een grote toegevoegde waarde (agro-toerisme, ambachtelijke nijverheid, streekeigen productie en wellicht ook natuurbeheer).
3. De zogeheten *5b-gelden voor regionale ontwikkeling*. Provincies kunnen gebieden met een ontwikkelingsachterstand in Brussel voordragen voor financiële steun. In Nederland hebben diverse provincies al forse bedragen ontvangen. Het moet gaan om projecten die duidelijk bijdragen aan de (economische) ontwikkeling van een streek. Waterland is door de provincie niet voorgedragen (maar de provincie kan dat alsnog doen).

Rijk

4. Minister Van Aartsen kondigt een *innovatiefonds* voor de land- en tuinbouw aan in zijn nota *Dynamiek en vernieuwing*, waarbij uitdrukkelijk ook projecten op het gebied van agrarisch natuurbeheer in aanmerking komen voor financiering. Het fonds heeft jaarlijks f 100 mln. ter beschikking. Het is nog niet duidelijk of een deel hiervan zal worden gereserveerd voor agrarisch natuurbeheer.
5. Bij de Kamerbehandeling van diezelfde nota (juni '95) heeft de minister aangekondigd dat een bescheiden deel van het budget dat in het regeerakkoord voor natuur is uitgetrokken (f 600 mln.), zal worden gereserveerd voor agrarisch natuurbeheer.

Provincie

6. De provincie Noord-Holland heeft eenmalig f 1,5 mln. beschikbaar gesteld voor de jaren 1996 tot en met 2000 voor agrarisch natuurbeheer in Waterland. Jaarlijks is dus gemiddeld f 300.000,- beschikbaar. Dit geld was oorspronkelijk bedoeld ter compensatie van de dalende beheersvergoedingen, maar is nu beschikbaar voor diverse vormen van natuurbeheer. De beloning vindt plaats in de vorm van subsidie op extra melkquotum ('melk voor natuur') of in de vorm van resultaatbeloning.
7. De provincies gaan binnenkort eigen *plattelandsbeleid* ontwikkelen in het kader van de platteland vernieuwing. Wellicht komt daarvoor ook een apart budget.
8. Er is een provinciaal budget voor *recreatief medegebruik van het landelijk gebied*. Hiervoor was in 1995 f 350.000,- beschikbaar, vooral bedoel voor het opheffen van knelpunten in bestaande recreatieve voorzieningen. Uit dit budget kan worden geput voor projecten op het gebied van agro-toerisme.
9. Recent is de *Stichting Veenweiden* opgericht die toeristische geldstromen wil aanwenden ten gunste van het beheer van natuur en landschap (onder andere met een project 'passepartout'). Het werkgebied van de stichting bestrijkt in elk geval het WCL-gebied.

Diversen

10. Voor bijdragen aan projecten met duidelijke natuurwinst kan de op te richten organisatie een beroep doen op *fondsen voor 'goede doelen'* zoals de Nationale Postcode Loterij (Stichting Doen), het Prins Bernhard Fonds, het VSB-fonds en eventueel het Wereld Natuur Fonds (dat nog steeds een bescheiden bijdrage levert aan de vrijwillige weidevogelbescherming).
11. *Participerende sponsoring*. Het bureau Good Company, dat gespecialiseerd is in het bemiddelen tussen bedrijven en goede doelen, acht de kans vrij groot dat grote bedrijven met de nieuwe organisatie in zee willen gaan met projecten waaraan de medewerkers van deze bedrijven zelf ook actief kunnen bijdragen.
12. Er kan, eventueel samen met een milieuorganisatie, een *publieksactie* worden georganiseerd om geld in te zamelen voor een specifiek project. Zoals Natuurmonumenten f600.000,- inzamelde met de actie 'Gul voor de grutto' voor het zoekkoeienbedrijf in het Wormer- en Jisperveld, zo kan de nieuwe organisatie met een goede aanpak een (door de geringere naambekendheid uiteraard bescheidener) bedrag inzamelen.

Ongeveer 10% van het Waterlandse grasland is alleen per boot bereikbaar

3.2.2 Structurele bijdragen

Rijk

1. Het *Groenfonds*. Hierin zijn en komen (waarschijnlijk) forse bedragen beschikbaar voor realisering van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Hierbij wordt dikwijls alleen gedacht aan verwervings- en inrichtingskosten, maar in beginsel staat het fonds open voor diverse projecten binnen de EHS. Op dit moment valt Waterland geheel binnen de bruto-EHS.
2. De *Relatienota*. Er is in Waterland nog 650 ha beheersgebied niet ingevuld. Daardoor blijft jaarlijks een bedrag van ca. $650 \times f 1.250,-$ (ruim $f 800.000,-$) onbenut. Vooralsnog heeft de streek nieuwe aanwijzingen afgewezen vanuit de gedachte dat dit extra bedrag op een andere manier aan te wenden zou zijn voor natuur en landschap in de streek. Het gebied moet nu met voorstellen komen. Kansrijk is de introductie van een 'natuurpluspakket' op geselecteerde percelen. Maar voordat een dergelijk pakket indruk maakt in de markt, moeten eerst de voor- en nadelen in een onderzoeksproject verkend zijn.
3. De *Regeling functiebeloning natuur, bos en landschap*. Van deze regeling kunnen erkende particuliere natuurbeheerders gebruik maken. Als de nieuwe organisatie door de minister van LNV wordt erkend als natuurbeheerder, kan ook zij aanspraak maken op hectarevergoedingen.
4. De *Regeling subsidiëring niet-terreinbeherende organisaties*.
5. De *fiscale regeling voor 'groene' beleggings- en kredietinstellingen* van het ministerie van Financiën. Voordelen (inkomsten) die uit deze kredieten of beleggingen worden gehaald, worden niet aangemerkt als inkomsten uit vermogen (belastingvrijstelling). Sinds kort is het voor particuliere organisaties mogelijk om door de fiscus te worden aan-

gemerkt als 'groene' instelling als kredieten worden verstrekt voor of geld wordt belegd in 'groene' projecten. Hierbij worden expliciet projecten genoemd op het gebied van natuur en landschap in Waardevolle Cultuurlandschappen; daarnaast worden projecten in reservaat- en natuurontwikkelingsgebieden en projecten ten gunste van biologische landbouw genoemd. Het moet gaan om nieuwe projecten, groter dan f 50.000,-.

6. De fiscale regeling *Versnelde afschrijving milieu-investeringen in de landbouw (Vamil)*.
7. Wellicht ontstaan er in de toekomst ook op landelijk niveau mogelijkheden voor een project '*melk voor natuur*' zoals de provincie dat nu voor ogen heeft. Door bescheiden afroming van quotum bij overdrachten is een pot te creëren voor diverse 'goede doelen'. Maar daarvoor moet eerst de Regeling superheffing veranderen. Het ministerie van LNV heeft meermalen laten weten niet bijzonder gecharmeerd te zijn van afroming.

Waterschap en recreatieschap

8. Met het *waterschap* lijken afspraken te maken over financiële bijdragen aan projecten op het gebied van ecologisch bermbeheer, slootschoning (bijv. 'ecologisch baggeren'), natuurlijke oevers en wellicht integraal waterbeheer. Nu burgers een grotere financiële bijdrage leveren aan het waterschap, ligt een meer 'ecologische' keur in de rede.
9. Ook met het *recreatieschap* zijn wellicht afspraken te maken over een meer structurele financiering, bijv. op het gebied van beheer van weidevogels, sloten en bermen.

Gemeenten

10. Als Waterland onderdeel gaat uitmaken van de nieuwe *stadsprovincie Amsterdam*, ontstaan wellicht nieuwe kansen om een vaste geldstroom voor agrarisch natuurbeheer voor Waterland in het leven te roepen, omdat dit nieuwe bestuurlijke lichaam tamelijk blanco begint aan een nieuw beleidsterrein, het beheer van groene ruimte. Maar ook als de provinciale herindeling op zich laat wachten, is meer dan tot dusverre een beroep te doen op de *gemeenten in het WCL-gebied*.

Diversen

11. Er wordt gewerkt aan de totstandkoming van natuurvriendelijk voortgebrachte *streekelijke produkten* met een meerprijs. De bijdrage komt dan niet van een overheid, maar van de consument.
12. Als er taken worden overgeheveld van overheden of andere instanties naar de natuurvereniging, besparen deze ook op *overheadkosten*. Wellicht is een regeling te treffen waarbij ook (een deel van) de overhead wordt overgeheveld naar de vereniging.
13. Eigen inkomsten van de vereniging (inleggeld, contributies, donaties).
14. Er kan een Fonds 'Hou Waterland Groen' in het leven worden geroepen. Hierin kunnen individuele donaties, sponsorgelden en opbrengsten van publieksacties worden gestort. Zo kan een structureel fonds van incidentele bijdragen worden gecreëerd.

3.3 Conclusie

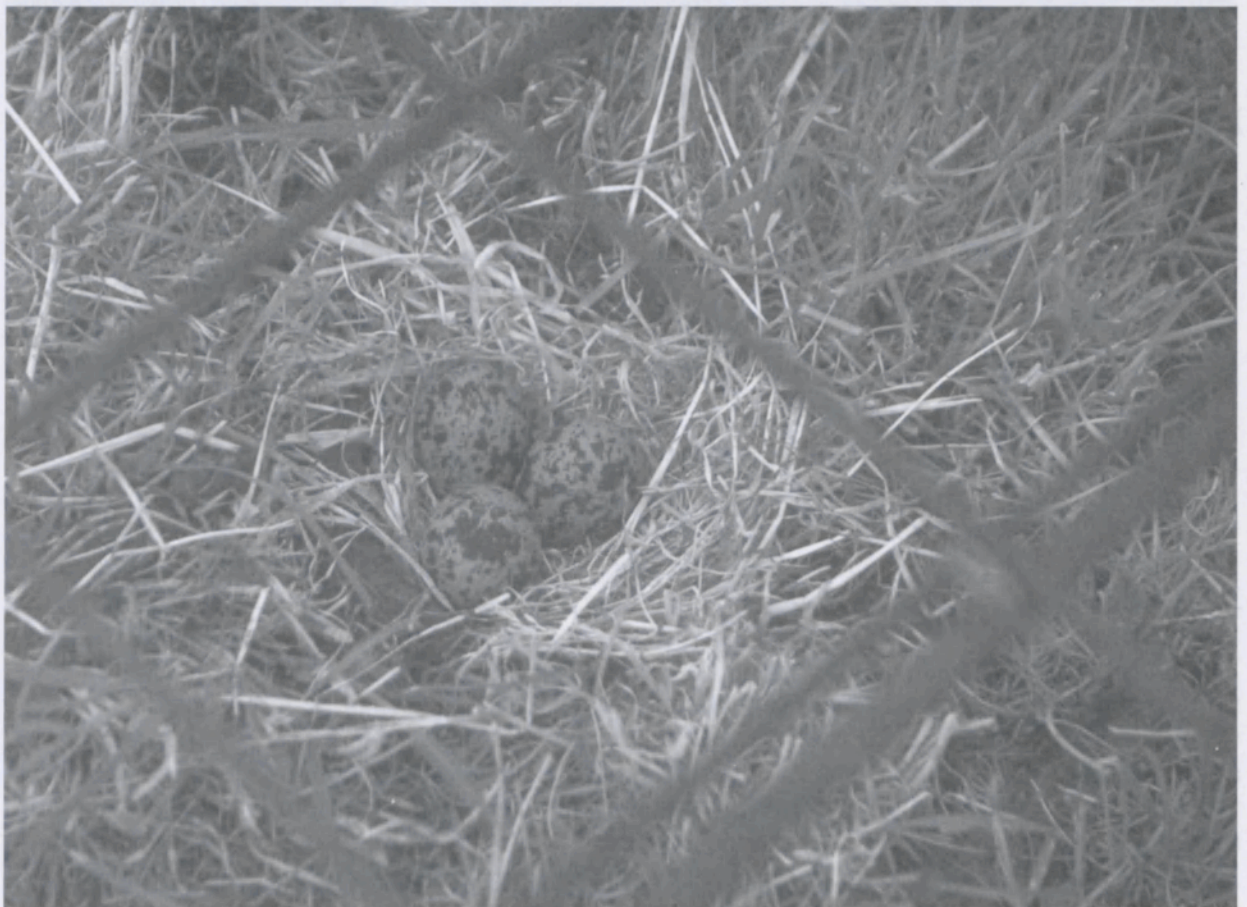
Tijdelijke geldstromen of potten voor incidentele bijdragen zijn er legio. Voor de korte termijn lijkt de nieuwe organisatie voldoende aanspraak te kunnen maken op bestaande en nieuwe fondsen voor natuurbeheer. Kansrijke nieuwe budgetten zijn vooral de f 1,5 mln. voor agrarisch natuurbeheer van de provincie Noord-Holland, het aangekondigde innovatiefonds van het ministerie van LNV, de bijdragen in het kader van EU-verordening 2078/92, diverse regelingen voor recreatief medegebruik en enkele 'goede-doelenfondsen'.

De eerste paar jaar moet de nieuwe organisatie vooral ervaring opdoen met de uitvoering van diverse projecten en laten zien welke kwaliteit ze kan leveren voor welke prijs. Voor de langere termijn is het zaak om bestaande geldstromen zodanig om te buigen dat er een structurele geldstroom voor agrarisch natuurbeheer in Waterland ontstaat. Een flexibeler invulling van Relatienotabudgetten lijkt daartoe de beste weg. Ook het Groenfonds (mits dit voldoende

wordt gevuld) biedt financiële zekerheid voor langere termijn, maar het is de vraag of de nieuwe organisatie daarvan kan profiteren. Daarnaast zijn wellicht lange-termijnafspraken mogelijk met waterschap en recreatieschap over overname van bepaalde beheerstaken. Zodra er sprake is van een geldstroom van enige omvang, kan een fiscale vrijstelling (erkenning als 'groene' belegger) helpen om de financiële positie nog wat te verbeteren. Deze faciliteit is echter voornamelijk een gunstige randvoorwaarde.

In het volgende hoofdstuk schetsen we de mogelijke activiteiten van de vereniging. Daarbij geven we per activiteit aan van welke geldstroom gebruik kan worden gemaakt. Dit alles is samengevat in de kruistabel op pagina 28.

Veel Waterlandse boeren doen mee aan vrijwillige nestbescherming

4 VRAAG EN AANBOD

Dit hoofdstuk bevat de kern van dit rapport: wat kunnen en willen de Waterlandse veehouders leveren aan natuur en landschap en via welke kanalen?

Om deze mogelijkheden voor boerennatuur te verkennen, heeft het CLM verkennende gesprekken gevoerd met overheden, instellingen, organisaties en een adviesbureau voor bemiddeling tussen sponsors en goede doelen. In die gesprekken heeft het CLM afgetast waar de belangstelling van de gesprekspartners mogelijk naar zou kunnen uitgaan. Door beide partijen zijn ideeën aangedragen en er zijn ter plaatse ideeën ontstaan. Deze mogelijke aanbiedingen - produkten - staan in §4.2 beschreven. Van alle gesprekken met organisaties zijn uitgebreide verslagen gemaakt die zijn gebundeld in een achtergronddocument voor direct betrokkenen.

Vervolgens heeft het CLM alle ideeën voorgelegd aan de werkgroep van melkveehouders uit de streek met de vraag of zij deze diensten ook zouden willen aanbieden. Want haalbaarheid en wenselijkheid zijn verschillende dingen. De uitslag van de (voorlopige en indicatieve) wenselijkheidstoets staat in §4.3. Ook van de discussies in de werkgroep zijn uitgebreide verslagen gemaakt en gepubliceerd.

4.1 Opmerkingen vooraf

Natuur als produkt?

In dit rapport benadert het CLM natuur als een produkt dat de boeren op de markt kunnen brengen. Maar vele veehouders - en ook andere personen met wie wij contact hebben gehad - vinden zo'n zakelijke benadering ook een akelige kant hebben. Veel boeren vinden het vrijwillig samenwerken met burgers aan bijvoorbeeld weidevogelbescherming heel inspirerend. Het schrikt sommigen af als daar nu geld aan te pas moet komen. Toch vindt iedereen wel dat extra kosten vergoed moeten worden en dat agrarisch natuurbeheer een fatsoenlijke economische activiteit is. Over dit financiële aspect is veel gediscussieerd. Met welk gebaar moeten de boeren kenbaar maken dat zij ook zelf natuurliefhebbers zijn? Dat zij hun gebied mooi vinden en zo willen houden? Een antwoord op deze vraag hebben de boeren (nog) niet. Wel zijn zij nadrukkelijk van mening dat niet voor alles betaald hoeft te worden.

Met een vergelijking kunnen we dit standpunt verduidelijken. Muziek is emotie, schoonheid, cultuur. Het Concertgebouworkest bestaat uit buitengewoon getalenteerde musici en speelt prachtige stukken. De orkestleden zijn hartstochtelijke muzikliefhebbers. Toch moet dat orkest ook zakelijk gerund worden. Geld zoeken, aan promotie doen, op kosten besparen. Maar niemand geniet daarom minder van de prachtige muziek. Zo is het misschien ook met natuur in boerenland. Bedrijven moeten zien te overleven - en daar is geld voor nodig. Net als muziek en andere cultuur heeft ook natuur (steeds meer) een marktaspect.

De samenleving, de overheid voorop, besteedt veel geld aan het instandhouden en bevorderen van landschappen, biotopen en de daarin levende planten en dieren. (Zie hoofdstuk 3). In veel van die landschappen en biotopen wonen en werken boeren. Zij hebben daar land gekocht, zij

hebben prijzige machines aangeschaft en zij laten loonwerkers tegen hoge tarieven werkzaamheden uitvoeren. Landbouw is economie - en als de samenleving natuur wil bevorderen en daar geld voor over heeft, dan willen boeren daarvan profiteren. Tegelijkertijd zijn ze natuurliefhebber, net als vele andere Nederlanders.

Boerenbeheer: gevarieerd en flexibel

Bij het bespreken van vraag en aanbod - oftewel de markt - hoort ook de vraag waarom de aanbieder een geschikte partij is om de gevraagde waar te leveren. In dit geval vraagt de samenleving om natuur in een streek met een overwegend agrarische bestemming. Zoals overal zijn boeren gewend zijn om op perceelsniveau te denken en te handelen. Zij komen vaak op het land en ze kunnen veel aandacht geven aan het beheer. Denk daarbij aan het gefaseerd maaien van hooi- en rietlanden of het regelmatig bijhouden van het waterpeil op een plas-dras perceeltje. De meeste terreinbeheerders, of dat nou waterschappen zijn, gemeenten of natuurbeschermingsorganisaties - al dan niet met een eigen apparaat - pakken het beheer op een grootschalige manier aan. Knelpunten kunnen zijn: gebrek aan maatwerk door grootschaligheid en (dikwijls) capaciteitstekort bij natuurbeherende organisaties. Gevarieerde natuur heeft maatwerk nodig.

De op te richten organisatie kan zorgen voor dat meer gevarieerde beheer omdat de boeren niet met één contract, één loonwerker of met een vaste ploeg eigen arbeidskrachten werken. De organisatie sluit honderden contracten met de eigen leden. Die leden hebben eigen machines en werktuigen en zijn gewend om kleinschalig te denken en te werken. Als iemand door omstandigheden zijn verplichtingen niet kan nakomen, springen andere leden bij. De organisatie kan flexibel, gevarieerd en betrouwbaar werken. Daardoor kan in landschap en natuur meer diversiteit optreden.

4.2 De vraag

We beginnen deze opsomming met een aantal projecten die al lopen via het Samenwerkingsverband Waterland (§4.2.1). Daarna noemen we mogelijkheden die afkomstig zijn uit gesprekken met de provincie Noord-Holland, het waterschap de Waterlanden, het Recreatieschap Waterland, Natuurmonumenten, het Noordhollands Landschap, Staatsbosbeheer, het ministerie van LNV, Landschapsbeheer Noord-Holland en het Samenwerkingsverband Waterland. Die mogelijkheden hebben we ingedeeld in drie categorieën, te weten:

- in §4.2.2 projecten die passen in een overigens zo goed als normale bedrijfsvoering;
- in §4.2.3 projecten die we zouden kunnen omschrijven als een vorm van natuurbouw, waarbij boeren aanzienlijk produktiepotentieel of zelfs land inleveren ten behoeve van natuurontwikkeling;
- een aantal ideeën ten slotte paste niet in een van deze drie categorieën en staan bij elkaar in §4.2.4 (diversen).

4.2.1 Projecten die al lopen

Vrijwillige weidevogelbescherming

Dit project loopt in Waterland al langer dan tien jaar onder de vlag van het Samenwerkingsverband en is succesvol. In 1995 deden zo'n 150 melkveebedrijven mee terwijl meer dan 280 vrijwilligers in het voorjaar regelmatig het land ingaan om nesten te zoeken, te markeren, te beschermen en de administratie te doen die nodig is om betrouwbare broedresultaten te kunnen melden. De boeren doen met rollen, slepen, bemesten, weiden en maaien hun uiterste best om de legsels en de jongen te sparen. In 1994 werden meer dan 4.000 nesten met gemiddeld drie tot vier eieren beschermd.

Voor dit project is een coördinator aangetrokken die een systeem van begeleiders in de benen

houdt. Ieder jaar komt uit dit project een nauwkeurig jaarverslag met broedresultaten per deelnemend bedrijf. Voor de vrijwilligers organiseert het Samenwerkingsverband scholing en twee keer per jaar een informatieve avond met een enigszins feestelijk karakter.

Winst voor de natuur: veel algemeen voorkomende weidevogels profiteren van deze aanpak, zoals Kievit, scholekster, grutto en tureluur. Maar ook kritische soorten als kemphaan, watersnip, slobend, zomertaling, veldleeuwerik en gele kwikstaart profiteren. Voor de bescherming van de lastig vindbare soorten (waaronder ook de tureluur) moet worden geïnvesteerd in opleiding en begeleiding van vrijwillige zoekers.

Geldstroom: dit project wordt betaald uit een aparte geldstroom waaraan verschillende overheden (van EU tot gemeente Amsterdam) en het recreatieschap bijdragen. We gaan ervan uit dat de coördinator en de opleiders en begeleiders van de vrijwillige weidevogelbescherming in ieder geval nog tot en met 1998 vanuit deze geldstromen kunnen worden betaald. Daarna is de huidige geldstroom onzeker.

Bloemrijke slootkanten

Het Samenwerkingsverband experimenteert al vier jaar met het scheppen van voorwaarden voor de groei van een kruidenrijke vegetatie langs slootkanten. Er lopen in totaal 35 experimenten. In sommige kansrijke situaties, afhankelijk van onder meer grondsoort, ligging ten opzichte van de zon, nabijheid van kruidenrijk riet- en hooiland, helling van het talud, slootpeil en dergelijke, lukt het de veehouders om binnen enkele jaren aardige resultaten te boeken. Overigens boeken boeren lang niet overal aansprekende resultaten; de natuur laat zich niet dwingen en zeker niet op korte termijn. Op den duur kan de 'consulent agrarisch natuurbeheer' (zie ook hoofdstuk 5) aangeven in welke slootkanten kansen zijn voor bloemrijke natuur. Met die geormerkte slootkanten kunnen boeren meedraaien in dit project.

De natuurwinst bestaat in smalle slootkanten uit veldzuring, boterbloemen en pinksterbloemen (graslandrelicten) en in brede slootkanten uit witte schermbloemen, melkeppe, grote watereppe, engelwortel, watermunt, koekoeksbloem en moerasrolklaver.

Geldstroom: de f 1,5 miljoen van de provincie Noord-Holland.

Bescherming bijzondere soorten

Het Samenwerkingsverband heeft samen met Landschapsbeheer Noord-Holland projecten gedaan om het voortbestaan van soorten zoals boerenzwaluwen, kerkuilen en ringslangen te bevorderen. Deze projecten waren succesvol, sommige lopen nog. Hoofdstuk 2 geeft een opsomming van de planten en dieren die typisch voor Waterland zijn. Een aantal soorten zoals noordse woelmuis, hermelijn, egel, padden, snoek, lepelblad en welriekende nachtorchis loopt in Waterland in aantal terug. In nieuw te ontwikkelen projecten kan het groeien van de populatie van deze dieren en planten worden bevorderd. Zie ook §4.2.2, het vlinderproject.

De kunst is steeds om creatieve projectbeschrijvingen te maken en aan fondswerving te doen bij of samen met organisaties die daar misschien voor in zijn zoals de Vlinderstichting, Vogelbescherming Nederland, het Groenfonds, de Postcodeloterij en sponsors uit het bedrijfsleven. Misschien kan ook geld komen uit het soortenbeleid van het ministerie van LNV. Het ministerie heeft soortbeschermingsplannen, bijvoorbeeld voor dagvlinders en de kerkuil.

Opvang wintergasten

In Waterland overwinteren enorme aantallen meerkoeten en smienten en kleinere groepen ganzen, zwanen en andere vogels. Deze dieren richten in sommige gevallen grote schade aan in percelen. Boeren kunnen een schadevergoeding krijgen, maar dan moeten ze onder andere hun uiterste best doen om de overwinteraars van hun land te verjagen. De dieren vliegen dan naar de buurman, die ze ook verjaagt vanwege de schadevergoeding. Met deze opzet zijn noch de veehouders, noch de vogels gebaat. Bovendien functioneert het huidige systeem van schieten en verjagen en de wijze van bepaling en uitbetaling van schade niet goed.

De vraag is of met de geldstroom die nu als schadevergoeding naar de boeren stroomt, niet

een systeem is te bedenken met gedógen als uitgangspunt. De wintergasten zijn dan welkom in ruil voor een premie. Met deze premie moet ten minste de schade worden vergoed. Het zou redelijk zijn als die premie ook een element van beloning bevat. Het Samenwerkingsverband voert nu een voorstudie uit met WCL-geld. De ideeën die hierin worden ontwikkeld, moeten daarna in praktijk worden gebracht.

Geldstroom: eerst een experimentenpot voor een proef op kleine schaal; op termijn wellicht een andere besteding van het geld dat nu met de schadevergoedingsregeling gemoeid is. Ook zijn misschien bedrijven te interesseren die een smient of een zwaan in het logo voeren of die iets uitstaande hebben met 'winter'.

Natuurlijke oeverbescherming

Langs oevers van brede wateren bestaat het risico van afkalving en daarom moeten deze oevers beschermd worden. Vanouds liggen langs de brede wateren op de kopeinden hooi- en rietlanden. Deze botanische juwelen ontstonden door het maaien voor stalstro en afdekmateriaal voor de hooiklamp. Met het vervallen van de bedrijfseconomische functie werd ook het onderhoud gestaakt. De rietlandjes op de kopeinden verwaarloosden, verruigden, werden kaalgevreten door vee of ter bescherming tegen het water volgestort met puin.

Het Samenwerkingsverband heeft samen met Landschapsbeheer Noord-Holland een aardige oplossing voor deze afkalvende oevers bedacht die voldoende bescherming biedt en ook goed is voor de natuur. Het Samenwerkingsverband heeft inmiddels ervaring op boerenland opgedaan met deze aanpak. Het gaat zo: een paar meter uit de kant steken boeren bossen wilgehout in de grond. In die zone gaan riet en andere oeverplanten groeien. Op deze manier ontstaat een klein binnenwatertje, wat weer een toevluchtsoord is voor speciale water- en moerasplanten, jonge vissen (bijv. jonge snoek), amfibieën als groene kikkers en padden en jonge ringslangen. Te verwachten is het hele scala van verlandingsvegetaties: riet/biezen, voedselrijk rietland, bloemrijk rietland en zelfs veenmos-rietland. Broedvogels als meerkoet, waterhoen, waterral, rietzanger en grote karekiet. De natuurlijke oevers zijn ook een schuilplaats voor kleine marterachtigen als bunzing en hermelijn en verder voor veel soorten waterinsekten. De luwtes zijn een biotoop voor libellesoorten.

Geldstroom: dergelijke natuurlijke oeverbeschoeiingen lenen zich zowel voor de provinciale pot ecologisch beheer als voor participerende sponsor-acties. Immers, het betreft hier vooral eenmalige aanlegkosten - en een hoop werk.

4.2.2 Projecten die passen in een gangbare bedrijfsvoering

Dit zijn grotendeels vormen van agrarisch natuurbeheer die in Waterland nog niet in de praktijk worden toegepast. De meeste ideeën zijn ook nog niet praktijkrijp: boeren en hun opdrachtgevers zullen op kleine schaal moeten uitproberen, onderzoeken en leren. Dat betekent dat eerst naar geld voor een experiment moet worden gezocht, samen met de mogelijke opdrachtgever. In die proef moeten de onderzoekers vervolgens bekijken of structureel geld beschikbaar is voor een dergelijk natuurproduct.

Botanisch bermbeheer

Op dit moment beheert het Waterschap de haar toegewezen bermen (van binnenwegen), dijken en dijktafsluitingen (van polders, droogmakerijen en het IJsselmeer) op de goedkoopste manier. De loonwerker of het eigen personeel maait het grootste deel van de bermen in een zo kort mogelijke periode af. In de meeste gevallen blijft het maaisel liggen. Het beheer is uitsluitend gericht op kort houden van de vegetatie. Deze aanpak leidt tot bermstroken die rijk zijn aan plantevoedingsstoffen, maar arm aan soorten. De gedachte is nu dat een in de ruimte gevarieerd (maar in de tijd constant) beheer, gericht op vershraling in een groot aantal bermvakken tot een veelkleurige en interessante flora kan leiden. Bij dijken en dijkbermen moeten we denken aan soorten als fluitekruid, wilde margriet, groot streepzaad, morgenster en glad wal-

stro. Bij brede bermen langs binnenwegen (vooral die met een overgang naar rietkragen) denken we aan soorten uit het bloemrijk hooiland als engelwortel, moerasrolklaver, gevleugeld hertshooi, koekoeksbloem en rietorchis. In de brede bermen van droogmakerijen ontstaan plantengemeenschappen met soorten als fluitekruid, echte boterbloem, rode klaver en veldlathyrus.

Mooie kruidenrijke bermen zijn ook weer interessant voor vlinders en andere insecten zoals libellen. En zijn op die manier ook weer van belang voor vleermuizen en wellicht zelfs voor zwarte sterns. Een fraaie bloeiende berm is ook een aanwinst voor het Waterlandse landschap. Het waterschap is bereid om te experimenteren met een aantal bermvakken. De provincie heeft zich bereid getoond om het opstellen van een ecologisch bermbeheersplan mee te financieren.

Een inventarisatie door de leden van de werkgroep veehouders heeft geleerd dat bij de verzekering van schade aan machines, werktuigen en derden een addertje onder het bermgras schuilt. Het advies is om bij het aangaan van een contract om een bermvak te beheren altijd de expliciete schriftelijke toestemming van de assurantietussenpersoon te vragen. Mochten verzekeringsmaatschappijen van boeren verlangen dat zij voor dit werk een aparte lonwerkersverzekering moeten afsluiten, dan valt een collectieve verzekering te overwegen. Geldstroom: het waterschap. Misschien wil het recreatieschap meelijveren voor sponsoring van een extra bloemenpremie.

Botanisch dijkbeheer

Wat over bermen is gezegd, geldt met de nodige aanpassingen ook voor dijkbeheer. Met name de IJsselmeerdijk wordt (door het hoogheemraadschap) grootschalig en op een verrijkende manier beheerd. Op dijken kunnen prachtige typische plantengemeenschappen voorkomen en dus ook weer insecten en andere dieren. Dit idee is nog niet doorgesproken met de beheerder en met de boeren.

Weidevogelbescherming per contract

Al meer dan twaalf jaar kent Waterland vrijwillige weidevogelbescherming. Vrijwilligers en boeren zoeken nesten, markeren die en door middel van talrijke technieken beschermen de boeren en de andere vrijwilligers de legsels. Deze manier van werken is tot op heden zeer succesvol geweest (Sosa Romero e.a. 1993, Bouwhuis & Visbeen 1995). Een zelfde aanpak kan ook - en wellicht breder - geschieden via contracten met een vorm van resultaatbeloning. De eerste jaren kan de beloning van deze natuurresultaten betaald worden uit de f 1,5 miljoen van de provincie. De huidige onbetaalde weidevogelbescherming verandert dan voor een deel in een vorm van betaalde bescherming. Over de rol en eventuele beloning van vrijwilligers is nu discussie gaande. Een aantal boeren zal overigens het vrijwillig weidevogelbeheer op de oude voet voortzetten, dus zonder betaling (zie §4.2.1).

Op dit moment loopt in Waterland een onderzoek naar de verschillende mogelijkheden van resultaatbeloning. Met de meest belovende aanpak gaat Waterland de komende vier jaar experimenteren met geld van de provincie en van WCL (zie bijlage 2). Op den duur ontstaat wellicht een meer structurele geldstroom voor een dergelijke vorm van natuurproductie.

Onderhoud van kleine landschapselementen

Een aantal Waterlandse boeren heeft op het eigen land kleine stukjes ruige natuur zoals rietlandjes, sopwallen of legakkers. Door een regelmatig beheer zijn deze landschapselementen vaak uitgegroeid tot ware pareltjes van natuur. Bijvoorbeeld het beheer van rietkragen - met variatie in maaidatum en stukken over laten staan - levert niet alleen een prachtige flora op, maar vergroot ook de kansen voor rietzangers, karekieten, vlinders en overwinterende insecten. Rietkragen zijn bovendien voedselgebied voor de bruine kiekendief. In bloemrijke

Een geringe slootdiepte is slecht voor het waterleven

varianten van veenmos-rietland - in Waterland vooral in door boeren gebruikt land - komt de welriekende nachtorchis voor.

Veel van de botanisch bijzondere hooilanden zijn in beheer bij 'ouderwetse' boeren. Voor het beheer van deze stukjes boerenland bestaat bij de natuurbeschermingsorganisaties weinig belangstelling. En dus lijkt de op te richten organisatie de aangewezen instantie voor het kleinschalige en gevarieerde beheer.

Op dit moment kunnen deze landschapselementen beheerd worden met geld uit de ROL/RAL, maar die regeling is de provincie aan het afbouwen. De provincie is wel bereid om uit een andere pot, 'ecologisch beheer' geheten, het onderhoud van dit soort landschapselementen te betalen. De provincie vraagt de nieuwe organisatie om bij wijze van proef met een lijst van twintig tot veertig objecten te komen - met een prijsopgaaf. Landschapsbeheer Noord-Holland heeft een lijst gemaakt met terreintjes met achterstallig onderhoud, plus een overzicht van de benodigde werkzaamheden.

Beheer van contactvegetaties in scharnierzones

Een biotoop die specifiek is voor Waterland is het drijvende laagveen, de overgang van drijvend veenmos-rietland naar het vaste land, ook wel scharnierzone genoemd. Hier kunnen, afhankelijk van het beheer, hele bijzondere planten en dieren voorkomen, zoals harlekijnorchis, waterpunge en veel soorten insecten.

Veel boeren hebben land waarvan het kopeind - met daarin deze stukken half drijvende natuur - grenst aan open water. Met een vergoeding voor 's zomers of juist 's winters gefaseerd maaien en op vaste tijden weiden met lichtvoetig vee, kunnen veehouders bijdragen aan het behoud en het verbeteren van de natuurkwaliteit van deze fraaie stukjes typisch Waterland.

Geldstroom: samenwerking met een wat groter fonds dat natuurbeheer wil steunen zoals het Wereld Natuur Fonds, het Groenfonds of de Postcodeloterij.

Ecologisch baggeren

De sloten en andere wateren in Waterland zijn voor het grootste deel te ondiep. Daardoor warmt het water op hete zonnige dagen snel op, waardoor het onderwaterleven het loodje legt. Door nu de sloten, meren en vaarten met een eenmalige actie op grotere diepte te brengen, en het behouden van de nieuwe diepte in een keur te verplichten, zou Waterland ecologisch een behoorlijk stuk rijker kunnen worden. Want Waterland 'verdroogt' (gek genoeg) door de huidige stijl van minimaal en goedkoop baggeren. Om dat proces een halt toe te roepen, zou het Waterschap een meer ecologische vorm van baggeren kunnen (doen) toepassen. De natuurwinst is enorm: niet alleen algemene soorten als stekelbaarsjes, groene kikkers, waterkevers en hoornblad, maar ook bijzondere soorten als kleine watersalamander, fontein- en vederkruid. In diepere sloten kunnen vissen overwinteren, zoals rietvoortjes en snoek. Zo kan een belangrijke 'natte' ecologische infrastructuur worden gecreëerd. Bovendien trekken slikdepots en met bagger bespoten terreinen veel vogels aan.

Wat wil nu het geval? De huidige waterlopen hebben een functie als waterafvoersysteem en een functie als ecosysteem. Die laatste functie loopt in betekenis terug. De huidige slootschonnings- en baggerpraktijk is echter maar voor een klein deel boerenbelang. Puur uit agrarisch oogpunt zouden de sloten nog wel ondieper kunnen, zolang het water maar weg kan. De gedachte is nu om die ecologische functie van de sloten en vaarten te verbeteren door verandering van de keur (het stelsel van voorschriften en verplichtingen voor beheerders en gebruikers met betrekking tot het onderhoud van waterlopen). Om die ecologisch meer verantwoorde keur te betalen zouden de waterschapslasten omhoog moeten, speciaal voor niet-agrariërs. Zo ontstaat een structurele geldstroom voor de natuur in en langs de Waterlandse wateren.

Een andere gedachte is de volgende: de consequentie van dieper uitbaggeren van Waterland is meer bagger. Voor het ontvangen van de bagger van de eenmalige grote onderhoudsbeurt zouden boeren een bagger-ontvangstpremie kunnen krijgen. Het waterschap wil over deze gedachte verder praten. Het lijkt verstandig om eerst een aantal proeven te nemen met het ontvangen van grote hoeveelheden van verschillende soorten bagger en onderzoek te doen naar de duurzaamheid van die eenmalige grote baggerbeurt en de consequenties voor de schouwplichtigen.

Ontwikkeling baggerboot

Aansluitend op het idee van ecologisch baggeren is de gedachte om een baggerboot te ontwikkelen en deze door de op te richten organisatie te laten exploiteren. De bedoeling is om waterlopen uit te diepen door de dunne bagger die op de harde bodem ligt op te zuigen en weg te spuiten over het land of in depots.

Voor de ontwikkeling van deze aan de Waterlandse situatie aangepaste techniek zouden waterschap, provincie en de nieuwe organisatie gezamenlijk een projectbeschrijving kunnen maken met een stappenplan, en gezamenlijk een poging kunnen ondernemen om fondsen te werven voor onderzoek en ontwikkeling.

Contractpartner voor terreinbeherende organisaties voor het reservaatbeheer

Boeren beheren op dit moment al een forse oppervlakte reservaatland met contracten voor 1, 2, 3, 6 of 12 jaar. De animo voor het beheer van graslanden voor de natuurbescherming neemt af. Dus zullen de natuurbeschermingsorganisaties in de toekomst meer percelen in eigen beheer moeten nemen. Een variant op deze werkwijze is het uitbesteden van dat beheer aan de nieuwe organisatie. Staatsbosbeheer (SBB) maakte in een verkennend gesprek de vergelijking met wildbeheer-eenheden. Voorheen deed SBB zaken met grote aantallen afzonderlijke jagers, tegenwoordig met een klein aantal wildbeheer-eenheden. Op dezelfde manier zou SBB

ook zaken betreffende reservatsbeheer niet meer met individuele boeren afhandelen, maar met de nieuwe organisatie. Die organisatie moet dan garanderen dat de leden de gemaakte beheersafspraken nakomen. Staatsbosbeheer zou dan meer op afstand 'de controleurs controleren' en de Waterlandse organisatie is dan een soort boeren-rentmeesterskantoor. Uiteraard moet deze organisatie uiterst zorgvuldig omspringen met bestaande rechten.

Ook Het Noordhollands Landschap voelt wel voor deze constructie. Zowel SBB als Noordhollands Landschap benadrukken dat de op te richten organisatie dan wel voor wat betreft kwaliteit en prijs concurrerend zal moeten zijn. De werkzaamheden waaraan beide natuurbeschermingsorganisaties denken zijn mesten, maaien en afweiden, beheerstaken die op dit moment vaak via eenjarige pacht geregeld worden. Ook met deze constructie lijkt het verstandig om klein te beginnen en te kijken hoe deze manier van werken de streek en de betrokken partijen bevalt.

Project maaiboot

Indertijd heeft de projectgroep die bezig was met initiatieven voor het Proefgebied Nationaal Landschap Waterland - de voorloper van het WCL - een maaiboot te water gelaten. De bedoeling was om de boeren behulpzaam te zijn bij het uitvoeren van de voorschriften uit de keur van het waterschap. Vanuit de boot wordt langs vaarten en brede sloten een zwad van 1 à 1,35 meter riet gemaaid.

Aanvankelijk exploiteerde een aparte stichting de maaiboot. Door problemen met de boot, de techniek, de bemanning en de financiën is het project later bij het waterschap gestald. De gedachte is nu om het werk van de maaiboot ook ecologisch te evalueren en een ander maai-beeld te ontwikkelen, waarbij de waterlopen wel open worden gehouden, maar de oeverzone wordt gespaard. De huidige keur maakt een dergelijk beheer, dat de rietkragen interessanter maakt, wel mogelijk, maar wordt door de schouwmeesters lang niet altijd goed toegepast. Experimenten moeten vergezeld gaan van onderzoek naar de gevolgen voor de natuur en de waterbeheersing. Wellicht kan de ecologisch verbeterde maaiboot op den duur door de nieuwe organisatie in beheer worden genomen. Deze organisatie zou met waterschap en provincie kunnen samenwerken om dit project door goed onderzoek een nieuwe start te geven.

Dieren op en om het erf

Een aantal diersoorten foerageert in grasland of in rietkragen, maar woont en brengt jongen groot in of bij huizen en bedrijfsgebouwen. Voorbeelden zijn de kerkuil, de boerenzwaluw en de bunzing. Voor deze en tal van andere soorten is het mogelijk met enige aandacht en weinig kosten voorzieningen te creëren die vestiging kunnen vereenvoudigen en de kansen voor behoud of uitbreiding van de soort kunnen vergroten. Het CLM heeft daaraan onlangs een brochure gewijd.

Een reguliere geldstroom voor dit soort natuur bestaat niet of nauwelijks. Dergelijke activiteiten leveren wel goodwill op. Wellicht is het mogelijk om incidenteel op projectbasis samen te werken met bijvoorbeeld Vogelbescherming Nederland, het Groenfonds of een sponsorend bedrijf.

Vlinderproject

Samenwerking op projectbasis, bijvoorbeeld samen met de Vlinderstichting of een bedrijf, is ook een mogelijkheid voor onderzoek naar de mogelijkheden om in de Waterlandse agrarische omgeving bij te dragen aan verbetering van de vlinder- of de libellenstand. Door botanisch bermbeheer, bloemrijke slootkanten, goed beheer van rietlandjes en natuurlijke oeverbescherming gaan de mogelijkheden voor deze insecten natuurlijk al vooruit. Toch is het zinvol om in een onderzoeksproject na te gaan of verdere verbetering mogelijk is. In Waterland komen kleine populaties van heel bijzondere vlinders voor, zoals de sint-jansvlinder en andere moeras- en hooilandvlinders. Misschien is ook geld beschikbaar uit het soortbeschermingsplan dagvlinders van het ministerie van LNV.

Een natuurpluspakket

Op dit moment kunnen landgebruikers in bepaalde gebieden beheersovereenkomsten sluiten waarbij de overheid een vergoeding geeft in ruil voor beheersbeperkingen zoals een vroegste maaidatum. Stel dat op 15 juni gemaaid mag worden, dan krijgt de veehouder de schade aan opbrengst en kwaliteit van het gemaaid gras vergoed. De overheid beoogt met zulke afspraken de weidevogelstand te dienen en/of een kruidenrijker grasland te bevorderen.

Nu is het beschermen van weidevogels en het bevorderen van een kruidenrijke vegetatie ook mogelijk zonder dat de boeren hoge kosten maken die weer vergoed moeten worden. Met vrijwillige weidevogelbescherming en met slootkantenbeheer op kansrijke plekken zijn ook goede resultaten mogelijk.

Een vergoeding voor gedeelde inkomsten is uiteraard geen inkomen; een vergoeding voor extra inspanningen omwille van de natuur wel. In een gesprek met de overheid (LNV) is het idee ontstaan een 'natuurpluspakket' te bedenken. De overheid, die immers weidevogels en flora wil bevorderen, zou dan direct voor natuur kunnen betalen, terwijl de boeren weinig schade lijden vanwege beperkingen. Op den duur zou een dergelijke meer directe vorm van natuurbetaling een alternatief kunnen zijn voor de aanwijzing van nieuwe beheersgebieden. Voor Waterland zijn behoorlijke bedragen gereserveerd voor beheersvergoedingen, maar de boeren hebben zich in eerste instantie om een reeks van redenen tegen de verdere aanwijzing van Relatienotagebieden gekeerd.

Een natuurpluspakket zou kunnen bestaan uit een gedreven aanpak - samen met vrijwilligers - van weidevogelbescherming op kansrijke percelen plus slootkantenbeheer gericht op verschraling op kansrijke plekken. De landgebruiker die zo'n natuurpluscontract aanbiedt, zou moeten beschikken over een natuurontwikkelingsplan voor zijn bedrijf en een aanwijzing door de nieuwe organisatie dat de aangeboden percelen kansrijk zijn voor natuurproductie. Het natuurpluspakket levert een vast bedrag per hectare op. De contracten kunnen via de op te richten organisatie gesloten worden. Jaarlijks rapporteert deze organisatie aan de overheid over de geleverde kwaliteit.

Geldstroom: in eerste instantie een niet te bescheiden proef uit een experimentenpot, samen met een onderzoeksinstelling. Op wat langere termijn is misschien ombuiging van de geldstroom mogelijk die nu bedoeld is voor het afsluiten van beheersovereenkomsten in nog te begrenzen beheersgebied.

4.2.3 Vormen van 'natuurbouw'

Deze activiteiten zijn samen te vatten als het bevorderen van levend laagveen, het aspect waaraan de Waterlandse natuur haar bijzonderheid ontleent. De gedachte om moerassige biotopen en de bijbehorende flora en fauna wat meer ruimte te geven zit ook achter een aantal ideeën uit de vorige categorie, zoals het beheren van rietlandjes en contactvegetaties, gevarieerd rietbeheer, het aanleggen van natuurlijke oeverbeschoeiing en de ecologische evaluatie van het werk van de maaiboot.

Plas-dras grasland scheppen

Als plaats om te verblijven, foerageren en nestelen is gedurende het hele jaar voor allerlei steltlopers, water- en weidevogels grasland aantrekkelijk, waar regelmatig een laagje water op staat en dat vervolgens enigszins opdroogt, weer half onderstroomt enzovoorts. In Waterland zijn verschillende plas-dras graslanden mogelijk (slikvelden, ondergelopen kort gras) die elk een eigen functie vervullen voor vogels.

Op laaggelegen overhoeken van ver van de bedrijfsgebouwen gelegen percelen of wellicht op gepacht land van natuurbeschermingsorganisaties zouden veehouders met een door een trekker of andere dieselmotor aangedreven pomp of met een kleine windmolen stukken land plas-dras kunnen houden om zo gunstige voorwaarden te scheppen voor kritische soorten. Daarbij denken we aan trekkende grutto's in het voorseizoen, aan broedvogels als kemphaan, tureluur en talloze eendensoorten, aan trekvogels als groenpootruiter, oeverloper, lepelaar, zomer- en

Vogels gebruiken plas-dras terreinen om te rusten en te foerageren

wintertaling.

In weidevogelrijke gebieden zijn plas-dras percelen belangrijk als voedselgebied voor jonge vogels. Ook dragen deze percelen veel bij aan de algehele verbetering van de weidevogelbiotoop. Een plas-dras perceel is bovendien een voortplantingsplaats voor de rugstreeppad en andere kikkers en padden die een voorkeur hebben voor tijdelijke wateren.

De nieuwe organisatie zou kunnen peilen of boeren zulke percelen hebben en of zij voelen voor dit soort peilbeheersingswerk in het voorjaar.

Een aardig facet is dat plas-dras terreinen geschikte plaatsen zijn voor vogelobservatieposten en zo kunnen bijdragen aan de verbetering van het toeristisch produkt van de streek.

Geldstroom: de f 1,5 miljoen en wellicht het Groenfonds, de Postcodeloterij of sponsors uit het bedrijfsleven.

Verlanding van niet-schouwsloten

Uit verschillende studies blijkt dat het proces van verlanding in een gebied als Waterland heel bijzondere natuur kan opleveren, zoals vegetaties van ruwe bies en zeebies (Jonker & Terwan 1995). Wellicht kan een aantal veehouders een oppervlakte niet-schouwplichtige sloten beschikbaar stellen, waar aan planmatige verlanding kan worden gedaan door tweezijdig afdammen. Met een zekere regelmaat kan het verlandingsproces opnieuw worden gestart door de sloot uit te graven; verlanding is namelijk een eindig proces. Een sloot die verlandt, doorloopt verschillende stadia van water naar riet naar veen naar bos. Ecologen onderscheiden tal van verlandingsstadia die een heel diverse en interessante flora en fauna kunnen opleveren. Alleen stoppen met schouwen kan ook, maar dat is minder verstrekkend en levert slechts korte tijd aardige vegetaties op.

Boeren zouden een deel van de sloot plus de slootkant kunnen bestemmen voor dit type agrarische natuurbouw. Zo'n project lijkt geschikt voor samenwerking met een wat groter fonds zoals het Groenfonds of de Postcodeloterij.

Terrassen afgraven langs brede wateren

Langs brede wateren is een vorm van moerasaanleg mogelijk, die interessante natuur kan opleveren. Door een strook land langs het water af te graven ontstaat een soort terras waar een aparte biotoop kan ontstaan die geen oever en geen grasland is.

Voor terrasaanleg zou een goede regeling ontwikkeld moeten worden. Het onderhoud kan in de meeste gevallen vanaf het land geschieden. Wellicht is de boer van wiens land de terrasstrook gemaakt is de aangewezen persoon om een onderhoudscontract mee aan te gaan.

Geldstroom: mogelijk kan financiering gevonden worden uit budgetten voor landinrichting of natuurontwikkeling. Ook natuurfondsen en sponsors zijn denkbare financiers.

4.2.4 Diversen

In deze paragraaf volgen nog wat ideeën die moeilijk in de voorgaande categorieën zijn onder te brengen.

Biologisch boeren in Waterland

Alhoewel ecologisch of biologisch boeren beslist niet hetzelfde is als mede op natuurbeheer gericht boeren, is het wel verstandig om ook deze optie zorgvuldig te bekijken. Een aantal bedrijven in Waterland werkt op ecologische of biologische grondslag, een aantal andere bedrijven overweegt om die richting in te slaan.

Beperkend factor bij omschakeling naar dit soort landbouw met radicale voorschriften is de omvang van de markt. Het marktaandeel van de produkten is klein en groeit traag. Dat kan echter veranderen en dan is het een economische afweging of bedrijven de overstap wagen.

Misschien zijn milieuorganisaties die biologische landbouw een warm hart toedragen, bereid om mee te werken aan het vullen van een fonds 'biologische landbouw Waterland'; misschien ook is er een verband te leggen met een vorm van streekeigen productie.

Proefproject pitrus en andere probleemonkruiden bij het reservaatbeheer

Terreinbeheerders zoals het Noordhollands Landschap (NHL) hebben problemen met onstuimige groei van pitruspollen en andere onkruiden die de gewenste natuur in de weg staan. De terreinbeherende organisaties zijn vanwege hun doelstellingen niet vrij om allerlei strategieën uit te proberen om dergelijke problemen onder controle te brengen. Bovendien beschikken ze niet altijd over de vereiste know-how. Deze kennis is vaak wel aanwezig bij boeren in het gebied. In een gesprek met het NHL ontstond het idee om in de vorm van een proefproject op boerenland een aantal strategieën uit te proberen om pitrus op de meest ecologisch verantwoorde manier onder de knie te krijgen. Dit is een soort van samenwerking waarbinnen de geleverde arbeid en de gemaakte kosten kunnen worden vergoed en waarmee de natuur gediend is. Financiering in overleg met het NHL ligt voor de hand.

Het loongraasbedrijf

Voor het begrazen van verschillende typen kwetsbare natuurterreinen zijn speciale soorten vee nodig. Op dit moment proberen de terreinbeheerders afspraken te maken met individuele veehouders om de gewenste begrazingswerkzaamheden verricht te krijgen. Zelf een veestapel exploiteren is in veel gevallen te duur. Maar in sommige gebieden verdwijnen zoveel agrarische bedrijven dat de continuïteit van de beheerswerkzaamheden in gevaar kan komen.

De organisatie in oprichting zou een loongraasbedrijf kunnen starten dat allerlei vormen van

Door een strook land langs water af te graven, ontstaat een moerassige strook

begrazing levert tegen een concurrerend maar kostendekkend tarief. Voordelen zijn:

- de organisatie kan beter continuïteit garanderen dan een enkel bedrijf;
- de organisatie kan via haar leden gemakkelijk beschikken over een groot en variabel aantal graasdieren;
- de boeren kunnen doorgaans beter de gezondheid van het eigen weidende vee in de hand houden dan natuurbeschermingsorganisaties met hun aangekochte dieren;
- de natuurbeschermers hebben één aanspreekpunt bij wensen of problemen. Bovendien is bij de organisatie ook van alles te regelen over mesten, maaien en wellicht andere beheerswerkzaamheden.

Streekeigen produktie

Het is de moeite waard om te proberen een extra prijs voor melk en vlees van natuurproducerende en anderszins 'groene' veebedrijven te krijgen. Om de mogelijkheden van een dergelijk idee te verkennen, loopt op dit moment een studie van de Westelijke Land- en Tuinbouw Organisatie (WLTO) en de Landbouwniversiteit Wageningen (LUW). Als de meerwaarde van de streekeigen produkten gezocht wordt in natuur of milieu, dan behoort het tot de mogelijkheden dat de organisatie in oprichting een rol gaat spelen bij het nemen van het initiatief, het ontwikkelen van criteria, het organiseren, het proefdraaien en dergelijke. Een idee dat wellicht ook een aantal waarboeren kan helpen te overleven, is Waterlandse hooikaas, een produkt gemaakt van koeiemelk van dieren die zijn gevoerd met kruidenrijk hooi van percelen met een kruidencontract. Een variant hierop is dat de consument boven de marktprijs voor een hopelijk extra smakelijk produkt een bedrag betaalt voor natuurbehoud waarvan de natuurorganisatie kruidencontracten voor grasland sluit.

Kleinschalige initiatieven op het gebied van agro-toerisme

Met samenwerking, goed onderbouwde en uitgewerkte plannen en uitgekende marketing is het mogelijk om te profiteren van de belangstelling die bij het publiek bestaat voor vormen van stilte- en natuurrecreatie zoals wandelen, fietsen, kamperen, kanoën of roeien en lange tochten schaatsen. De WLTO doet in 1996 een vooronderzoek. Via het recreatieschap is allerlei informatie te krijgen over goed gelukte initiatieven op dit gebied. Het recreatieschap is zeer bereid te assisteren bij ideevorming, fondswerving, marktverkenning, public relations en uitvoering.

De kunst is om produkten te ontwikkelen en arrangementen te bedenken die het karakter van het agrarische bedrijf en het karakter van de streek niet aantasten. Daar zijn tal van mogelijkheden voor, die aan levensvatbaarheid winnen als de boeren zich goed organiseren.

Geldstroom: in eerste instantie voor onderzoek en ontwikkeling in overleg met het recreatieschap, vervolgens uit de markt.

Ruige mest

Vaste mest (met stro of misschien maaisel uit rietlandjes of iets dergelijks) is van belang voor de weidevogelstand. Percelen waar ruige mest is gestrooid, oefenen een grote aantrekkingskracht uit op weidevogels, zowel voor broeden als voor voedsel zoeken.

De beschikbaarheid van vaste mest neemt door diverse oorzaken in rap tempo af. Een van de redenen is de prijs van stro, die vanwege het Europese graanbeleid steeds hoger wordt. Misschien is streekeigen organisch materiaal een alternatief. Een andere reden vormen de kosten die met opslag, bewaring (dure overkapping vanwege milieu-eisen) en uitrijden gemoeid zijn. Een regionaal milieubeleid dat de produktie van vaste mest omwille van de natuur enigszins ontziet, kan een oplossing bieden. Ook samenwerking bij aanschaf en exploitatie van machines die nodig zijn bij het uitrijden, kan een oplossing zijn voor de hoge kosten.

Voor de weidevogelstand in boerenland - en ook voor de weidevogels in natuurreservaten - zou het een goede zaak zijn als de Waterlandse boeren zich meer gingen toeleggen op de produktie van ruige mest. Per slot van rekening vergroot vaste mest de natuurproduktie op boerenland - en dat betekent extra inkomen. De markt - de natuurbescherming - heeft ook geld over voor ruige mest. Er zijn subsidieregelingen in de maak om op deze manier de natuur van dienst te zijn. Kortom, er is reden voor een werkgroep die experimenteert met alternatieven voor stro, vraag en aanbod analyseert en rekent aan de kosten en de voor- en nadelen van meer ruige mest.

Cursussen

Om de kwaliteit van het produkt agrarische natuur te verhogen en te waarborgen, moet de organisatie aan (bij)scholing doen. Advies is om onervaren leden te verplichten minimaal een

algemene cursus Waterlands agrarisch natuurbeheer te volgen. Daarnaast kan vereiste voor de deelname aan een project zijn, het volgen van een op dat specifieke onderdeel van het agrarisch natuurbeheer gerichte cursus.

Boeren die de basiscursus hebben gevolgd zouden een mooi, groot bord kunnen krijgen voor op de deur van de stal. Het bord toont een fraai logo, de naam van het bedrijf en een wervende tekst zoals "Waterland moet groen en agrarisch blijven".

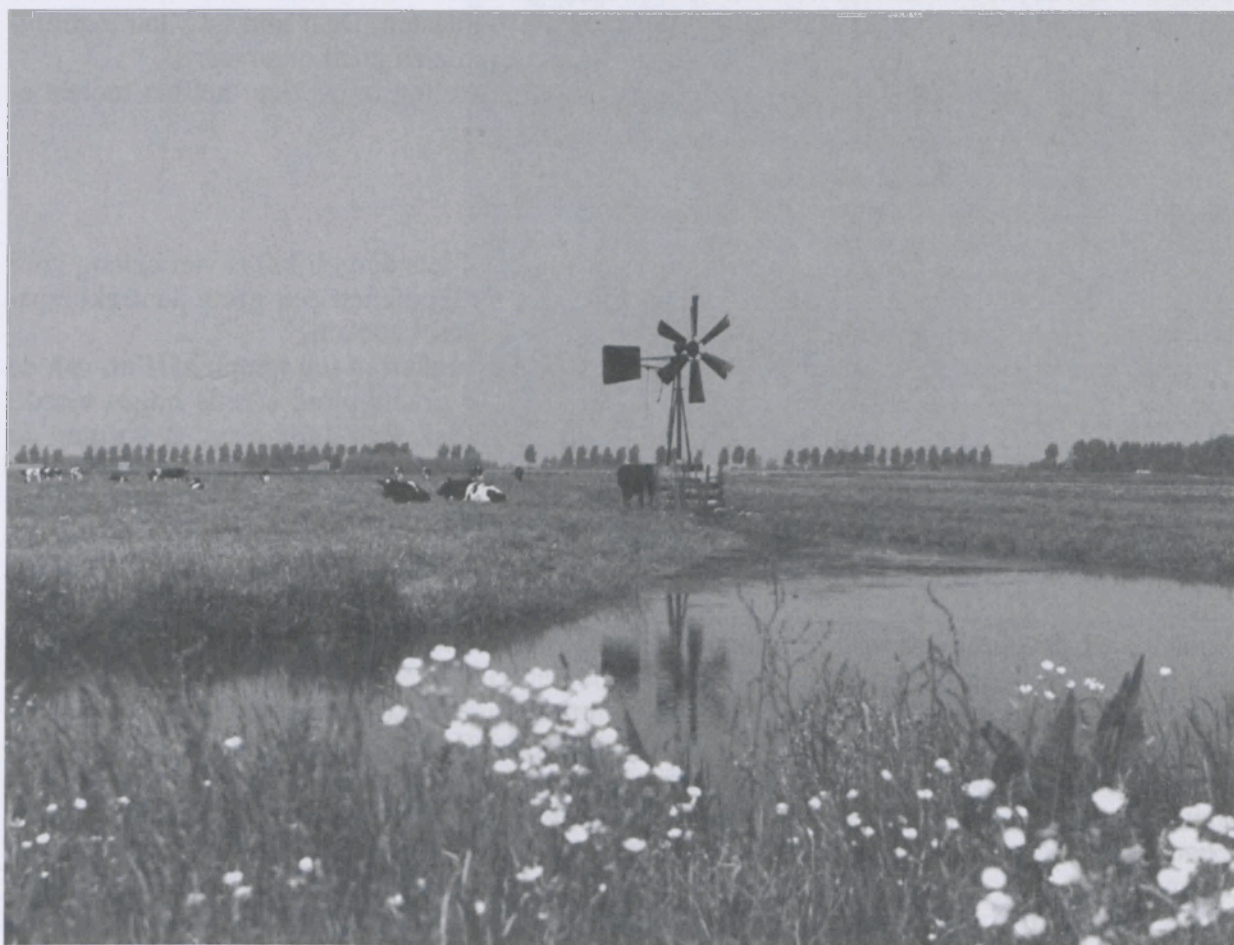
Een organisatie met gemotiveerde en deskundige boeren maakt een goede indruk in de markt en bij het publiek. Dergelijke cursussen zijn ook een uitstekende manier om ideeën voor beheerstechnieken en nieuwe projecten op te doen.

Voor scholing en andere vormen van kennisoverdracht bestaan geldstromen bij de rijksoverheid en de EU. Zie hoofdstuk 3.

4.3 Het aanbod

De organisatie voor agrarisch natuurbeheer kan uiteraard niet al deze projecten tegelijkertijd met succes van start laten gaan. Het CLM adviseert om in eerste instantie de bestaande SVW-projecten onder de vlag van de nieuwe organisatie door te zetten, te weten:

- vrijwillige weidevogelbescherming;
- bloemrijke slootkanten;
- dieren op en om het erf.

Boterbloem in slootkant

Van de f 1,5 miljoen die voor de komende vier jaar door de provincie beschikbaar is gesteld en die door het WCL wordt verdubbeld, adviseert het CLM een groot experiment op te zetten met:

- beloning voor weidevogels en bloemrijke slootkanten;
- een project wintergasten;
- een tweetal natuurbouwprojecten: plas-dras terreintjes en terrastaluds.

In bijlage 2 is het concept-plan van aanpak voor de f 1,5 mln uitvoeriger beschreven. Dit plan zal in de loop van de zomer verder worden uitgewerkt. Die versie komt echter te laat voor opname in dit rapport.

Daarnaast zou het bestuur een of twee nieuwe activiteiten kunnen starten. Daarvoor komen op grond van een peiling in de werkgroep van Waterlandse melkveehouders in aanmerking:

- het natuurpluspakket;
- ecologisch baggeren.

Voor de overige ideeën adviseert het CLM om enerzijds de belangstelling van leden te peilen en anderzijds de gesprekken met partijen in de markt voort te zetten (zie hoofdstuk 6). Daarbij kan de inzet zijn om experimenten op kleine schaal te starten met begeleidend onderzoek.

Bij dit soort verkennende stappen kan het Samenwerkingsverband Waterland als denktank - als "werkgroep onderzoek en ontwikkeling" - van dienst zijn. Het Samenwerkingsverband kan, als een idee praktijkrijp is, het bestuur adviseren om een project of een aanbod verder uit te werken.

In tabel 4.1 is schematisch aangegeven op welke geldstromen of concrete subsidiepotten de organisatie kan mikken bij de uitvoering van de beschreven projecten. Hierbij is grofweg de systematiek aangehouden van hoofdstuk 3 (geldstromen).

Tabel 4.1. Mogelijke fondsen voor de beschreven projecten van de nieuwe organisatie

mogelijke financier	EU		rijk						provincie			water- schap	recr. schap	gemeen- ten	nat.besch. org.	goede doelen fondsen	sponsors	publ. acties
	2078	5b	innov. fonds	Rel. nota	funct. belon.	Groen- fonds	groene belegg.	Jacht- fonds	f 1,5 mln.	over. budg.	recr. proj.							
vrijw. weidevogelbeheer	x									x			x	x		x	x	x
bloemrijke slootkanten	x			o					x	x	x	x	o			o	x	x
bijzondere soorten	o		x		x	x				o	o					x	x	x
wintergasten					x			x	x	o			o		o	x	x	
natuurlijke oevers	o		o			x	x		x	x	x	x	x	o	o			
botanisch bembbeheer							x			o	x	x	x					
botanisch dijkbeheer										o	x	x	x			o		
betaald weidevogelbeheer	x								x	x			o				x	x
onderhoud landschapselem.				o	x		x				x	x	x	x				
beheer contactvegetaties					x	x				o	x		x	o		x	x	x
ecologisch baggeren	o		o				x			o	x		x					
baggerboot -			x				x			x			x					
beheer reservaten					x	x										x		
maaiboot			x				x			x			x	x				
dieren op en om het erf			o							o	x		o	x	x	o	x	
vlinders	o		o			x				o	x	x	o		o	x	x	x
natuurpluspakket			o	?							o							
plas-dras grasland	o		o		x	x			x	x		x				x		o
verlanding sloten	o		o		x	x				o	x	x	x	o		o	x	o
terrastaluds	o		o		x	x	x		x	x			x					x
biologische landbouw	x	o				x	x									x	x	x
pitrus/probleemonkruiden						x						x		o		x		
loongraasbedrijf	o		x				x									x	o	o
streek eigen produktie		x	x				x			x			x	x		o	x	x
agro-toerisme	x	x	x				x			x	x	x	x	x			x	x
ruige mest				x	x					x	x		x		o	x		
cursussen	x	o	x							o	o				o			

x = met voorrang of voorkeur
o = mogelijkheid

5 DE ORGANISATIE

Hoe kan de nieuwe organisatie er het beste uit gaan zien? In dit hoofdstuk bespreken we de structuur en taken van de organisatie. Waar sprake is van een aanbeveling of advies, is dat steeds voor rekening van het CLM.

5.1 Juridische vorm

Op grond van juridisch advies ligt het voor de hand dat de organisatie de vorm krijgt van een vereniging. De andere twee mogelijkheden, een stichting of een coöperatie, brengen beperkingen met zich mee. Een stichting is minder 'democratisch', lastiger te besturen dan een vereniging. Bij een coöperatie moeten er 'stoffelijke belangen' in het spel zijn, het is een bedrijf. Waar het gaat om natuurproductie is dat vooralsnog lastig inpasbaar in het coöperatierecht. Wel is het denkbaar om op den duur afgebakende activiteiten onder te brengen in aparte rechtsvormen zoals een stichting (bijvoorbeeld voor eenmalige acties die grote financiële consequenties kunnen hebben) of een 'uitzendbureau voor agrarisch natuurbeheer' (als blijkt dat de vereniging veel contracten kan afsluiten voor onderhoudswerkzaamheden in natuur en landschap). Dat is echter van later zorg; eerst moeten de Waterlandse boeren een vereniging oprichten bij de notaris. Hiermee wordt de vereniging automatisch ingeschreven in het verenigingsregister van de Kamer van Koophandel. Dan is bijvoorbeeld de aansprakelijkheid van bestuursleden goed geregeld.

De initiatiefgroep die uiteindelijk moet overgaan tot oprichting van de vereniging bij notariële akte (zie hoofdstuk 6) zal in verband met de tekst van de statuten en het huishoudelijk reglement beslissingen moeten nemen op de volgende onderdelen:

- de doelstelling;
- voorwaarden aan het lidmaatschap;
- de rechten en plichten van leden;
- de algemene ledenvergadering;
- bestuursverkiezingen;
- verantwoordelijkheden en bevoegdheden van bestuursleden.

In de volgende paragrafen doet het CLM hiervoor aanbevelingen. Voor een volledig beeld van de achterliggende discussies verwijzen we naar het achtergronddocument met alle verslagen van de vergaderingen van de boerenwerkgroep, van de begeleidingscommissie en van de pleinaire discussie-avonden in Katwoude.

5.2 Doelstelling

Het CLM beveelt een doelstelling aan in de volgende sfeer: “De vereniging stelt zich ten doel om bij te dragen aan de instandhouding en de ontwikkeling van de natuur, het landschap en het milieu in het WCL-gebied Waterland, waarbij inbegrepen de polders Zeevang en Marken, door middel van professioneel natuurbeheer, zowel op de bedrijven van de leden als daarbuiten, én door middel van vrijwilligerswerk. De boeren ontvangen daarbij een redelijke beloning voor geleverd werk op basis van zakelijke afspraken.”

Deze formulering maakt duidelijk dat de verenigingsleden - dus ook de boeren - vrijwilligerswerk (blijven) doen naast betaald werk-nieuwe-stijl. Verder houdt deze formulering de mogelijkheid open dat de vereniging zich ook met milieumaatregelen op de bedrijven van leden en met regionaal milieubeleid gaat bezig houden.

5.3 Leden

Wie kunnen lid worden?

We bevelen aan drie soorten leden te onderscheiden, te weten:

1. Leden/grondgebruikers. Zij voeren op hun bedrijf projecten van de vereniging uit of profiteren met hun bedrijf van contracten, afspraken of regelingen die via de vereniging lopen. Iedereen die grond inbrengt waarvoor een agrarisch natuurontwikkelingsplan kan worden gemaakt, kan lid/grondbezitter worden.
2. Leden/niet-grondgebruikers. Dat zijn alle andere actieve leden die op een of andere manier (als vrijwilliger, als leverancier van betaalde diensten etc.) bijdragen aan de doelstelling van de vereniging. Zo kunnen niet alleen de vele vrijwilligers die zich inspannen voor de Waterlandse natuur, maar ook veehouders die uitsluitend maaierwerk leveren, of vee voor een ‘loongraasbedrijf’, actief lid zijn. Het is wenselijk dat de vereniging streeft naar een groot aantal vrijwilligers onder de niet-agrarische leden.
3. Donateurs. Zij ondersteunen de vereniging door het betalen van contributie, maar zijn niet actief betrokken bij de vereniging (passief lidmaatschap). In ruil voor hun contributie ontvangen zij periodiek informatie en worden donateursavonden georganiseerd.

Als lid/grondbezitter én lid/niet-grondbezitter komen uitsluitend natuurlijke personen in aanmerking. Het bestuur bepaalt aan welke activiteiten de eerste dan wel de tweede groep leden kan meedoen. Donateurs kunnen naast natuurlijke personen (boeren, burgers en buitenlui) ook rechtspersonen (bedrijven, organisaties en instellingen) zijn.

Het verenigingsrecht maakt het mogelijk om aan de verschillende groepen leden ook verschillende rechten toe te kennen.

Rechten en plichten van leden

Leden (al dan niet grondgebruikers) hebben het *recht* om:

- vertegenwoordigers te kiezen in het bestuur (zie §5.5);
- zich beschikbaar te stellen voor de adviesraad (zie §5.5);
- hun stem te laten gelden in de ledenvergadering. Zij kunnen daar voorstellen en wijzigingsvoorstellen (recht van initiatief en recht van amendement) doen. De al dan niet geamendeerde voorstellen worden in principe (tenzij het bestuur anders beslist) op de eerstvolgende vergadering aan de leden voorgelegd.

Leden/grondgebruikers hebben de volgende *plichten*:

- meedoen aan het project vrijwillig weidevogelbeheer;
- eventueel: een entreegeld betalen dat afhankelijk is van de bedrijfsgrootte, dus van de mate van potentieel profijt. Zo'n inleggeld, dat overigens bij beëindiging van het lidmaatschap wordt terugontvangen, is zinvol om vooral gemotiveerde leden aan te trekken. Maar het inleggeld moet niet zo hoog zijn dat het een drempel vormt voor deelname;

- een jaarlijkse contributie betalen. Daarvan gaat een vast bedrag per bedrijf naar een pot voor vrijwilligers;
- een 'mission statement' onderschrijven waaruit de uitdrukkelijk goede bedoelingen met natuur, milieu en landschap en de inzet daarvoor naar beste vermogen blijkt;
- zo nodig: een basiscursus agrarisch natuurbeheer volgen;
- eventueel: bij deelname aan een project dienen zij ook een speciaal op dat project gerichte cursus te volgen.

Leden/niet-grondgebruikers hebben de volgende *verplichtingen*:

- betalen van contributie;
- actieve deelname aan ten minste één project of andere activiteit waarvoor door het bestuur hun inzet is gevraagd.

Leden (ook bestuursleden) dragen geen financiële aansprakelijkheid bij in gebreke blijven van de vereniging dan voor het bedrag van hun inleggeld en hun contributie.

5.4 De algemene ledenvergadering

We stellen de volgende taken voor de algemene ledenvergadering voor:

- benoemt, ontslaat en schorst de bestuursleden;
- fungeert als beroepsinstantie bij kwesties over toelating, schorsing, deelname aan projecten en dergelijke;
- wijzigt statuten en huishoudelijk reglement en besluit tot ontbinding;
- wijst personen aan om de vereniging te vertegenwoordigen in geval van tegenstrijdige belangen;
- stelt de jaarrekening en het jaarverslag vast;
- stelt een jaarlijks activiteitenplan vast;
- kan een raad van toezicht of een commissie van onderzoek instellen.

Het bestuur schrijft minimaal één maal per jaar een algemene ledenvergadering uit. De agenda voor de ledenvergadering wordt door het bestuur voorbereid.

Het kan tot grote problemen leiden als iedereen overal over mag meebeslissen. Zeker als het gaat over belangen van deelnemende bedrijven en de leden/niet-grondgebruikers bij de vereniging zijn in de meerderheid. Dit dilemma kan op twee manieren worden opgelost:

- door bij beslissingen over bedrijfsbelangen te werken met verschillende stemverhoudingen. Bijvoorbeeld grondgebruikers twee stemmen tegen niet-grondgebruikers één;
- door alleen grondgebruikers te laten stemmen over zaken waarmee bedrijfsbelangen zijn gemoeid.

De eerste variant heeft onze voorkeur, omdat dan de stem van de niet-grondgebruikers tenminste nog meetelt. Overigens moet worden bedacht dat voorstellen van het bestuur aan de ledenvergadering vaak al goed afgewogen zullen zijn en doorgaans niet strijdig zullen zijn met bedrijfsbelangen (zie de volgende paragraaf).

5.5 Het bestuur

Bestuursverkiezingen

Ons advies is bestuursleden te kiezen voor een periode van drie jaar. Ieder jaar worden ten minste twee bestuurders vervangen. Al bij aantreding krijgen de nieuwe bestuursleden op schrift wanneer zij hun plaats verkiesbaar moeten stellen. Het rouleren van bestuursleden begint - in afwijking van de algemene regel - pas twee jaar na de verkiezing van het eerste bestuur. Bestuursleden mogen niet meer dan drie keer herkozen worden.

Welke bestuurssamenstelling is gewenst? In het bestuur moeten grondgebruikers en niet-

grondgebruikers in een goede verhouding vertegenwoordigd zijn. Met het oog op een breed maatschappelijk draagvlak en voldoende steun van de vele vrijwilligers, moeten de niet-grondgebruikers volwaardige zeggenschap hebben over de koers van de vereniging. Maar ook hier kan dit tot problemen leiden als bedrijfsbelangen in het geding zijn. Een vetorecht voor agrarische bestuursleden kan uitkomst bieden, maar is niet zo elegant. Daarom stellen wij voor om de oplossing te zoeken in een goede aantalsverhouding tussen agrarische en niet-agrarische bestuursleden. Het aantal agrarische leden moet bijvoorbeeld altijd minstens de helft plus één zijn. Maar ook een verhouding van twee agrarische leden op één niet-agrarisch lid is mogelijk. Bij grote onenigheid in het bestuur kan overigens altijd worden teruggevallen op de ledenvergadering.

Hoe wordt het bestuur gekozen? De procedure kan helemaal vrij worden gelaten, maar ook valt te denken aan de procedure die de waterschappen hanteren: de boeren kiezen de boeren in het bestuur, iedereen kiest de niet-boeren. Ook is het mogelijk om één of twee voorkeurzetels te reserveren voor (vertegenwoordigers van) de vrijwilligers.

Het bestuur kiest uit zijn midden een voorzitter. Dit kan ook een niet-agrariër zijn.

Verantwoordelijkheden en bevoegdheden van bestuursleden

Wij adviseren om te werken met:

- een dagelijks bestuur (DB) met een ruim mandaat op het gebied van financiële en personele zaken;
- een algemeen bestuur (AB) op enige afstand, met op haar beurt weer een ruim mandaat van de algemene ledenvergadering.

Bij hun aantreden krijgen nieuwe bestuursleden een brief waarin precies omschreven staat wat er van hen wordt verwacht. Naast een voorzitter, een secretaris en een penningmeester, die samen het dagelijks bestuur vormen, zitten in het algemeen bestuur leden die elk een of meer werkgroepen in portefeuille hebben. Zodoende kunnen zij de inbreng uit de projecten verzorgen. Verder zijn alle bestuursleden uiteraard verantwoordelijk voor een juiste en rechtvaardige gang van zaken en voor goed management, goede planning en verantwoord financieel beheer. De hoofdlijnen van het bestuurswerk worden jaarlijks aan de algemene ledenvergadering voorgelegd.

Bestuursleden hebben in geval van schulden bij in gebreke blijven van de vereniging dezelfde aansprakelijkheid als leden.

Adviesraad

Het CLM-advies is dat het bestuur een adviesraad instelt. Deze raad kan het bestuur gevraagd en ongevraagd adviseren. Belangrijk is een frisse, onbevangen kijk op de vereniging en haar activiteiten. Daarom wordt de adviesraad samengesteld op basis van relevante expertise met bij voorkeur flink wat niet-leden. Te denken valt aan expertisevelden als fondswerving, ecologie, juridische zaken.

5.6 De opzet van de organisatie

Zoals het er nu naar uitziet, krijgt de vereniging voor agrarisch natuurbeheer in Waterland een behoorlijke omvang. Eerst zetten we de taken van een dergelijke vereniging op een rij. Dan doen we suggesties over de opzet van de organisatie.

Taken van de organisatie

We stellen voor dat de vereniging zich toelegt op de volgende kerntaken:

1. Om te beginnen moet deze vereniging de taken uitvoeren die alle verenigingen uitvoeren: bestuursvergaderingen houden, gelden beheren, besluiten nemen, notuleren. Daarnaast

moet minimaal één ledenvergadering per jaar worden uitgeschreven en gehouden. Op die vergadering wordt verslag gedaan van de werkzaamheden en de besluiten van de afgelopen periode, worden de plannen voor de komende periode ontvouwd en ter beoordeling voorgelegd, worden bestuursleden gekozen en wordt de kas gecontroleerd. Deze plichten staan beschreven in statuten en huishoudelijk reglement.

2. De vereniging voert ten minste zes projecten uit (zie §4.4). Aan deze projecten zijn allerlei vormen van overleg, rapportage, verantwoording en het in dienst hebben van werknemers verbonden. Dat vereist op z'n minst een sterk administratief hart.
3. De vereniging gaat veel aan scholing doen. Het scholingsproduct is nergens te koop en moet dus ontwikkeld worden. Eenmaal ontwikkeld kan een cursusopzet met alles erop en eraan wellicht geëxporteerd worden. Uiteraard moeten de cursussen ook gehouden worden, hetgeen de nodige organisatie vergt.
4. De vereniging moet zorg dragen voor controle en bewaking van de kwaliteit van het toegezegde natuurproduct. Het kaf tussen het koren moet weg.

Daarnaast zijn de volgende taken en werkzaamheden zinvol:

5. Deze vereniging moet veel aan publiciteit doen en moet zich actief opstellen naar de pers, maar ook naar overheden, instellingen en maatschappelijke organisaties. De vereniging wil tenslotte bekend en bemind zijn, nieuwe geldbronnen aanslaan, Waterland groen en agrarisch houden door het groen-zijn uit te dragen. Dat betekent lobbyen.
6. De vereniging moet personeelsbeleid ontwikkelen. Als alles goed gaat neemt de vereniging immers mensen in dienst (zie ook §5.7). Voor een deel worden deze 'overgenomen' van het Samenwerkingsverband. De vereniging moet serieus werk maken van rechtspositionele zaken, functionerings- en beoordelingsgesprekken, functie-inschalingen etc. Bij voorkeur heeft een bestuurslid personeelszaken in zijn portefeuille.
7. De vereniging raakt als vanzelf betrokken bij allerlei vormen van overleg over plannen voor de regio, ideeën over een nieuwe keur voor het waterschap, overleg over plattelandsvernieuwing, activiteiten gericht op Amsterdam enzovoorts. Als de vereniging dat wil en dat ook in de doelstellingen laat uitkomen, kan zij aanspreekpunt worden voor gedachtenvorming over regionaal milieubeleid. Want ook het milieubeleid gaat regionaliseren.
8. De vereniging moet ook een denktank zijn die steeds op nieuwe kansen in de markt inspeelt. Dat betekent kennis vergroten, oriënteren, brainstormen, inspringen op mogelijkheden, projectbeschrijvingen maken, gesprekken houden, voorstellen doen, experimenten uitvoeren, verslagen maken, verantwoording afleggen, en bij gebleken levensvatbaarheid op grotere schaal aan het werk. In de industrie heet zo'n afdeling Research & Development.
9. De vereniging zou zich op den duur - afhankelijk van het al dan niet slagen van experimenten - ook kunnen ontwikkelen tot een uitzendbureau voor agrarisch natuurbeheer (bemiddeling bij werk op land van anderen) of tot een soort eerstelijns rentmeesterkantoor dat bemiddelt tussen terreinbeherende organisaties of andere grondbezitters en boeren die willen pachten met beheersbepalingen. (Een soort wildbeheereenheid, maar dan voor agrarisch natuurbeheer.)

Structuur van de organisatie

Zoals we schreven in §5.5 adviseren wij de initiatiefgroep om - zodra zich voldoende leden hebben gemeld - een vereniging in het leven te roepen met een dagelijks bestuur van voorzitter, secretaris en penningmeester en een algemeen bestuur, waarin de bestuursleden zitten die deelnemen in de werkgroepen. Waarschijnlijk vergt het dagelijks besturen al spoedig zoveel tijd, dat het DB werkzaamheden zoals publiciteit zoeken, secretariaat, administratie, onderhouden van reguliere contacten en dergelijke, moet uitbesteden aan een ondersteunend apparaat. We krijgen dan een getrapte organisatie met een AB, een DB en een kantoor met enkele medewerkers.

Zoals al tussen de regels is aangegeven, kiezen we voor een projectorganisatie met een werkgroepenstructuur. We bevelen aan om in eerste instantie enkele goedlopende projecten over te nemen van het Samenwerkingsverband en daarnaast enkele nieuwe projecten te starten. Om de lijnen tussen praktijk en beleid zo kort mogelijk te houden, zou elk van deze projecten een eigen betrokken bestuurslid kunnen hebben.

Daarnaast zijn nog eens vijftien tot twintig mogelijkheden in de markt gesignaleerd die stuk voor stuk na een experimentele- of onderzoeksfase zouden kunnen uitgroeien tot een volwaardige werkgroep met een betrokken bestuurslid. Op den duur zou één bestuurslid zelfs verschillende werkgroepen in portefeuille kunnen hebben.

De kunst is om dit soort 'onderzoek en ontwikkeling' professioneel aan te pakken. Dat vereist een goede oriëntatie, kennis, handigheid en de bekwaamheid om van een idee een projectbeschrijving te maken, van een beschrijving een goed praktijkexperiment te realiseren, van een experiment een wervend maar eerlijk verslag te maken en via een gelukt experiment ten slotte een reguliere geldstroom voor agrarisch natuurproductie te organiseren. Misschien is het goed om binnen het bestuur een apart lid te benoemen voor projectontwikkeling. Dat kan iemand zijn van het Samenwerkingsverband; maar ook zou het Samenwerkingsverband - naast haar andere werkzaamheden - kunnen fungeren als de werkgroep 'onderzoek en ontwikkeling' van de natuurvereniging.

Ten slotte moet de natuurvereniging het te leveren of geleverde produkt, agrarische natuur, op kwaliteit controleren, want de samenleving zal op den duur alleen voor kwaliteit willen betalen.

De kwaliteitsbewaking zou de taak kunnen zijn van de consultant agrarisch natuurbeheer, die het Samenwerkingsverband nu tijdelijk in dienst heeft. Hij legt de contacten met de praktijk, begeleidt de meeste projecten en heeft bij het ontwikkelen van natuurplannen voor bedrijven

Praktijkles agrarisch natuurbeheer

een 'oormerkende' rol. Hij is het eerste aanspreekpunt voor klachten. Het ligt voor de hand dat de consulent ook de uitvoering van het cursuswerk voor z'n rekening neemt. Hij organiseert zelf, maar mag uiteraard op zijn beurt mensen en materiaal inhuren. Hij stemt zijn activiteiten goed af met die van de Dienst Landbouwvoorlichting (DLV). Het bestuurslid met kwaliteitszorg in de portefeuille begeleidt de consulent en is ook verantwoordelijk voor cursussen.

Als in de toekomst het takenpakket van de vereniging verder uitgroeit, kan worden gedacht aan aparte organisaties, zoals een officieel 'uitzendbureau agrarisch natuurbeheer' of een soort rentmeesterkantoor of een aparte stichting voor recreatieve voorzieningen bij agrariërs.

Samengevat ziet in ons advies de vereniging er als volgt uit:

1. een algemeen bestuur (AB) waarin vooralsnog de volgende portefeuilles:
  - a. weidevogelwerk;
  - b. slootkanten en natuurontwikkeling (project plas-dras en project terrastaluds);
  - c. kwaliteitszorg en scholing (project natuurconsulent en cursussen);
  - d. onderzoek en ontwikkeling;
  - e. een of twee vertegenwoordigers van de vrijwilligers;
  - f. een voorzitter, een penningmeester en een secretaris van het bestuur;
2. voorzitter, penningmeester en secretaris vormen het dagelijks bestuur (DB). Het DB heeft een ruim mandaat van het algemeen bestuur, zodat behoorlijk wat armslag is voor dagelijkse leiding. Het AB volgt de zaken op een behoorlijke afstand;
3. een groepje beroepskrachten - bij voorkeur streekeigen arbeid - dat de opdrachten van het DB uitvoert, zodat de dagelijkse bestuurders niet bezwijken onder de werklast.

5.7 Functies en taken ondersteunend team

De vereniging zal personeel in dienst nemen voor een goede uitvoering van alle werkzaamheden. Wij adviseren grofweg de volgende samenstelling van het bureau:

1. Een bureaucoördinator. Structurele arbeidsplaats voor minimaal 20 uur in de week. De bureaucoördinator is de spil tussen bestuur en leden en heeft tot taak de dagelijkse leiding van het bureau, personeelszaken, organiseren van (intern) werkoverleg, gesprekken voeren met partijen in de markt, contactpersoon voor de pers, aanspreekpunt voor de leden, interne communicatie, contracten sluiten met leden, cursussen coördineren, budgetbewaking, verantwoordelijk voor jaarverslag en jaarplan.
2. Een projectontwikkelaar. Minimaal 20 uren in de week voor een periode van vier jaar. Deze medewerker bedenkt en schrijft projectvoorstellen, overlegt met mogelijke partners, zoekt fondsen, begeleidt onderzoeksprojecten, zorgt voor verslaggeving naar opdrachtgevers, zoekt uiteindelijk naar gedegen natuurproducten die de vereniging zou kunnen aanbieden en naar structurele financiering, en coördineert creatieve invullingen van de Relatienota voor Waterland.
Zo'n persoon kan misschien betaald worden uit WCL-gelden, uit een geldstroom voor plattelandsvernieuwing, of op den duur uit het LNV-innovatiefonds, of zelfs direct uit EU-fondsen. Op langere termijn moet de projectontwikkelaar zichzelf bekostigen uit de projecten die hij binnenhaalt.
3. Administratieve ondersteuning. Minimaal 20 uur, bij voorkeur 38 uur per week. In eerste instantie is een ervaren kracht gewenst, maar op den duur, als het bureau goed draait, kan dit werk gedaan worden door iemand uit een banenpool of via de Jeugdwerkgarantiewet.
4. Een consulent agrarisch natuurbeheer. Minimaal 20 uur per week, liefst full-time. Deze gaat in de organisatie een belangrijke rol vervullen bij het maken van natuurontwikkelingsplannen en het opzetten, adviseren en begeleiden van projecten in het veld. Wij hopen dat deze aanstelling doorloopt vanuit de bestaande geldstroom.
5. Projectmedewerkers op tijdelijke basis, zoals ook nu het geval is bij het Samenwerkings-

verband. Het SVW heeft in 1995 ongeveer 2,5 full-time arbeidskrachten in dienst. Het aantal projectmedewerkers is uiteraard afhankelijk van de (mede door de projectontwikkelaar binnengebrachte) financiële middelen. Eén daarvan is de coördinator weidevogelbeheer, een half-time functie die bij de aanhoudend groeiende belangstelling die wij verwachten zal uitgroeien in de richting van een full-time taak. Wij hopen dat de huidige financiers van deze arbeidsplaats doorgaan met middelen ter beschikking stellen voor personele invulling van dit groeiende en binnen de natuurvereniging cruciale takenpakket. Daarnaast voert het Samenwerkingsverband diverse WCL-projecten uit. Een deel hiervan kan naadloos worden overgenomen door de natuurvereniging.

De vereniging zal dus in eerste instantie zeker 2 à 3 full-time-werknemers (posten 1 tot en met 4) in dienst moeten hebben om goed te kunnen draaien. Wordt deze basiscapaciteit niet gehaald, dan is het risico erg groot dat te veel organisatorisch werk terecht komt bij bestuursleden. Dat 'juk', waarmee het Samenwerkingsverband de laatste jaren kampt, moet worden vermeden.

Voor een beeld van de groei van het Samenwerkingsverband, zie bijlage 4.

5.8 Werkgroepen

Eerder schreven we al dat het Samenwerkingsverband misschien werkgroep 'onderzoek en ontwikkeling' van de vereniging wil zijn. Maar ook andere werkgroepen zijn zinvol om bepaalde aspecten van het werk van de vereniging in detail onder de loep te nemen en bestuur en leden hierover te adviseren. Zo kan worden gedacht aan een werkgroep 'kwaliteitsbewaking' (inclusief 'arbitrage') en een werkgroep 'public relations'.

Daarnaast zijn thematische werkgroepen zinvol. Hierbij gaat het om thema's van projecten waarmee de vereniging zich bezighoudt (bijv. slootkanten, wintergasten), maar ook om meer 'externe' thema's zoals de bestuurlijke herindeling (stadsgewest Amsterdam) en de regionalisering van het milieubeleid. Een bestuurlijke werkgroep zou de consequenties kunnen bezien van het opgaan in andere bestuurlijke verbanden dan de provincie Noord-Holland, een optie die sedert het laatste referendum hierover in een verder verschiet is komen te liggen, maar die zeker niet van de baan is. Ook is het van belang om tijdig contact te zoeken met de bestuurders van eventuele nieuwe bestuurlijke eenheden waarvan Waterland deel zou kunnen gaan uitmaken. De werkgroep regionaal milieubeleid kan (in overleg met de WLTO) bekijken of en zo ja, hoe het zinvol is om de vereniging een rol te laten spelen bij de invulling van het regionale milieubeleid. Dat beleid zou meer gericht zijn op doelen en minder op middelen. Dus zou wellicht voor de zeer specifieke situatie in het WCL-gebied Waterland milieubeleid kunnen worden ontwikkeld met minder schade voor boerenstand en natuur. Wellicht is voor het draaien en begeleiden van een dergelijke groep geld van het ministerie van VROM te krijgen. Leden van werkgroepen kunnen binnen en buiten de vereniging worden gerekruteerd.

6 HET EENENTWINTIG-STAPPEN-PLAN

In dit plan van aanpak staat beschreven welke stappen de Waterlandse boeren zouden moeten nemen om te komen tot een goedwerkende organisatie voor agrarisch natuurbeheer. Op het moment van publikatie van dit rapport hebben de boeren in Waterland al enkele stappen genomen. Voor de volledigheid vermelden we alle stappen vanaf het beëindigen van de voorstudie.

Stap 1. juni

Het projectteam doet een voordracht aan de WLTO, het SVW en het CLM voor de samenstelling van een *initiatiefgroep*, die na de oprichting van de vereniging bij de notaris overgaat in het bestuur.

Stap 2. juli

De initiatiefgroep bepaalt een datum van oprichting en nodigt minister Van Aartsen uit om die dag te komen.

Stap 3. augustus

De initiatiefgroep gaat aan de slag. Het projectteam zorgt voor de overdracht van kennis, ideeën en afspraken. De initiatiefgroep zet de gesprekken met de markt voort die het projectteam begonnen is. De initiatiefgroep denkt na en hakt knopen door over de juridische vorm, het huishoudelijk reglement, projecten en aanvragen voor financiering, de opzet van de organisatie, de verdeling van taken, de administratie, de huisvesting, eventuele werknemers. Belangrijk element is financiering zien te krijgen voor een doorstartproject voor de vereniging.

Stap 4. augustus

De initiatiefgroep zet puntjes op de i voor de invulling van de verdubbelde *f* 1,5 miljoen. Begin augustus is de presentatie van de plannen aan de stuurgroep WCL, op 1 september moeten de tot in de details uitgewerkte plannen bij de provincie binnen zijn.

Stap 5. augustus - september

De initiatiefgroep bereidt de publiciteit voor. Naar aanleiding van een goed doordacht publiciteitsplan (met persberichten, kant-en-klare artikelen, fotomateriaal) mensen beschikbaar zien te krijgen en die inwerken, misschien trainen, voorbeeldbedrijven en demonstratieprojecten uitzoeken en voorbereiden. Een folder maken voor klanten en voor iedereen die wil weten wat de vereniging wil, kan en doet.

Stap 6. augustus - oktober

De initiatiefgroep zet een werkgroepenstructuur op. Bij individuele projecten dan wel bij groepen soortgelijke projecten, wordt een werkgroep geformeerd. Voor de rechtstreekse coördinatie of coördinatie via een ingehuurd coördinator is één bestuurslid verantwoordelijk.

Stap 7. september

De initiatiefgroep, de werkgroep, het Samenwerkingsverband en het projectteam van het CLM organiseren een plenaire bijeenkomst voor boeren uit de streek, waar de organisatoren dit rapport presenteren. Advies is om een goede journalistieke verslaggeving in de regionale en agrarische pers te bevorderen en om een open brief met een korte samenvatting van de plannen naar alle veehouders in Waterland te sturen.

Stap 8. september

De initiatiefgroep maakt een uitnodigingsbrief voor vrijwilligers en organiseert een avond om de nieuwste ontwikkelingen te bespreken. We adviseren om de vrijwilligers een bestuurszetel aan te bieden.

Stap 9. september

De initiatiefgroep maakt materiaal voor de ledenwerfactie. Is deelname aan een elementaire cursus agrarisch natuurbeheer een toetredingseis, dan moet de initiatiefgroep zorgen dat een begin gemaakt wordt met de inhoudelijke invulling en de organisatie van zo'n cursus.

Stap 10. september - oktober

Speciale aandacht moet worden besteed aan de klanten van de vereniging. De initiatiefgroep organiseert een avond voor mogelijke afnemers van producten en diensten en presenteert een folder gericht op mogelijke klanten zoals overheden, instanties en organisaties. Op deze avond kan een presentatie worden verzorgd ondersteund met sheets en dia's.

Door natuurlijke oeverbescherming ontstaat een klein binnenwatertje

Stap 11. oktober

Oprichting van de Waterlandse natuurvereniging. De initiatiefgroep stapt naar de notaris; statuten en huishoudelijk reglement moeten klaar zijn. Deze dag moet publicitair de aandacht trekken. Thema: 'Als dit geen dynamiek en vernieuwing is!' Aandacht voor het bredere perspectief.

Stap 12. oktober - november

De publiciteitsgolf. De initiatiefgroep formuleert vooraf doelen: wie moet waar wanneer waarmee en hoe bereikt worden. Hierbij moet worden ingespeeld op de vraag naar nieuws. Aanvullende mogelijkheden zijn een dia-reeks of een aantal lezingen met sheets en lichtbeelden. Er moet ook gemikt worden op aandacht van radio en tv.

Stap 13. oktober - november

De initiatiefgroep werft op die publiciteitsgolf actieve en sympathiserende leden. Het is raadzaam om de boeren te benaderen met een vervolg op de open brief uit stap 7, wellicht door een aparte informatie-avond. Er zou een grote barbeque - iets feestelijks met grote publiciteitswaarde - georganiseerd kunnen worden voor de weidevogelvrijwilligers en andere belangstellenden die sympathiserend lid kunnen worden. Verder kan een mailing verstuurd worden om lokale sponsors te interesseren. Kandidaat-sponsors moeten daarna persoonlijk benaderd worden.

Stap 14. november - december

Zodra zich meer dan bijvoorbeeld 80 leden hebben aangemeld moeten er bestuursverkiezingen worden gehouden. De initiatiefgroep treedt terug.

Stap 15. oktober - december

De vereniging neemt vijf projecten in uitvoering (inclusief werving deelnemers), te weten weidevogelbeheer op contract, natuurbetaling slootkanten, opvang wintergasten, plas-dras terreintjes en terrastaluds langs slootkanten. Voor de eerste twee projecten bestaat al een organisatie met beroepskrachten met ervaring waarop de vereniging kan voortbouwen. De voorbereiding bestaat uit contractteksten opstellen, juridisch laten testen en bespreken met financiers, belangstelling bij leden peilen, cursussen voor deelnemers aan projecten opzetten. Die projecten gaan in 1996 daadwerkelijk van start.

Stap 16. oktober - december

Een project dat binnen de vereniging een belangrijke rol kan vervullen is 'de consulent agrarisch natuurbeheer'. De vereniging neemt ook dit project per 1 januari van het Samenwerkingsverband over. De taken van de uitvoerder moeten echter andere accenten krijgen, namelijk natuurontwikkelingsplannen voor bedrijven van actieve leden opstellen, belangstelling voor projecten peilen, voorlichting verzorgen, resultaten controleren en daarover rapporteren aan de vereniging. Het nieuwe bestuur maakt een duidelijke taakomschrijving voor de nieuwe functie.

Stap 17. mei - oktober

De initiatiefgroep, respectievelijk het bestuur zet de gesprekken met mogelijke klanten voort. Voortvloeiend uit contacten met de markt zet de nieuwe vereniging werkgroepen op voor experimenten op kleine schaal. In dit rapport staan veel ideeën die in gesprekken met de markt zijn ontstaan en waarop de vereniging verder met de genoemde gesprekspartners kan ingaan.

Stap 18. september - december

De vereniging zoekt huisvesting en regelt de inrichting van het kantoor.

Stap 19. oktober - december

Het nieuwe bestuur werft personeel (met een voorkeur voor streekeigen arbeid) om het organisatorisch-administratieve hart van de vereniging voldoende sterk te maken. Daarbij gaat het niet alleen om secretariaat en inning van contributie en sponsorgelden, maar ook om afspraken met geldschieters die een accountantsverklaring waardig zijn, acquisitie, uitbrengen van geloofwaardige offertes, rapporteren, personeelswerk, salaris- en andere werknemersadministratie. Het is aan te bevelen om een BTW-nummer aan te vragen.

Stap 20. november - december

De vereniging sluit een contract met de provincie over de besteding van de f 1,5 mln. voor Waterland.

Stap 21. 1 januari 1996

Start van het ondersteunende bureau met een duidelijke, op schrift gestelde omschrijving van taken, verantwoordelijkheden, mandaten en wijze van verantwoording afleggen voor alle medewerkers op kantoor.

Bloeiende planten zijn van levensbelang voor vlinders

7 SAMENVATTING, CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Samenvatting

Waterland is niet voor niets uitgeroepen tot Waardevol Cultuurlandschap. Zowel de typisch Hollandse omgeving als de bij dit gebied met zijn vele sloten, rietkragen en moerasachtige elementen horende flora en fauna zijn bijzonder. Voor de instandhouding van dit onder de rook van Amsterdam gelegen natte veenweidegebied zijn voldoende gezonde boerenbedrijven onmisbaar. In veel nota's over het gebied wordt de landbouw gezien als 'drager' van natuur en landschap.

Maar daar is een probleem, want de veebedrijven in Waterland zijn naar Nederlandse maatstaven gemiddeld aan de kleine kant en landbouwkundig in veel gevallen suboptimaal. Op de meeste bedrijven is wel voldoende grond aanwezig, maar de veebezetting en het melkquotum per hectare zijn laag.

Het ligt dus voor de hand om juist in Waterland een poging te wagen om van natuur- en landschapsbeheer een tweede tak te maken. In dit rapport benadert het CLM agrarische natuur als een produkt dat de Waterlandse boeren op de markt gaan brengen. Met alle consequenties van dien: gesprekken in de markt, onderzoek en ontwikkeling, integrale kwaliteitszorg, waaronder natuurontwikkelingsplannen voor bedrijven, voorlichting en scholing, kwaliteitswaarborging en controle. Het CLM adviseert de boeren uit de streek om een organisatie op te richten die de krachten op het gebied van agrarisch natuur- en landschapsbeheer gaat bundelen.

Behalve interessante natuur en een karakteristiek landschap heeft Waterland nog vier sterke argumenten om een vereniging voor agrarisch natuurbeheer te starten. Om te beginnen is in de streek al meer dan tien jaar het Samenwerkingsverband actief. Dat is een organisatie waarin boeren, milieubeweging en CLM samen aan projecten werken op het gebied van agrarisch natuurbeheer. Het SVW is zeer succesvol geweest en heeft tal van initiatieven genomen die door een schare vrijwilligers en beroepskrachten zijn ondersteund. De nieuwe organisatie kan dus voortbouwen op een gedegen fundament.

Verder is Waterland, zoals eerder gemeld, aangewezen als Waardevol Cultuurlandschap. De provincie Noord-Holland heeft voor Waterland f 1,5 miljoen uitgetrokken, in vijf jaar te besteden aan beloning van agrarisch natuurbeheer. Dit bedrag is via het Samenwerkingsverband toegekend aan de op te richten organisatie. Het WCL-projectbureau heeft de bereidheid getoond om dit bedrag minimaal te verdubbelen op basis van meerjarige afspraken. In Waterland is de komende jaren dus ook géld om een gedegen start te maken.

Bovendien is de nabijheid van Amsterdam en andere grotere steden (Zaanstad, Purmerend) naast een bedreiging ook een kans. Ten eerste omdat veel stedelingen in Waterland recreëren. Dat is een goede uitgangssituatie voor 'vermarkting' van natuur en landschap. Ten tweede omdat de stad - net als vroeger - een belangrijke afzetmarkt kan worden van Waterlandse kwaliteitsprodukten.

Het vierde argument is dat de nieuwe vereniging kan rekenen op draagvlak onder de boeren in de streek. Dat is onder meer gebleken bij enkele grotere discussiebijeenkomsten met Waterlandse boeren. Na de oprichting hoeft de vereniging dus niet eerst zijn nut duidelijk te maken.

Over geldstromen voor agrarisch natuurbeheer nog dit. Van de circa f 7 miljoen die jaarlijks wordt uitgegeven aan de Waterlandse natuur, gaat op dit moment ongeveer de helft naar agrarisch natuurbeheer. Van die helft gaat ongeveer driekwart naar de beheersovereenkomsten, dus naar 15 à 20 % van het WCL-gebied. Het is dus zaak om extra fondsen aan te boren voor de niet-Relatienotagebieden en/of alternatieve invullingen te bedenken voor de Relatienotagegeldstroom.

In tal van nota's is natuurbeheer als tweede tak voor agrarische bedrijven als optie voor de toekomst aangemerkt. De recente nota *Dynamiek en vernieuwing* van het ministerie van LNV geeft veelbelovende aanzetten voor agrarisch natuurbeheer in de toekomst. Ook de Europese Unie zegt nadrukkelijk dit doel na te streven. Op dit moment heeft echter noch de nationale overheid noch Brussel een duidelijk loket voor agrarisch natuurbeheer.

Het CLM denkt dan ook dat de nieuwe natuurvereniging de komende vier jaar een lappendeken van projecten op het gebied van onderzoek, experimenten, voorlichting en kwaliteitszorg aan elkaar moet breien. De nieuwe organisatie moet daar ook voor uitgerust zijn. Daarom bevelen we aan om naast een algemeen coördinator en een secretariaatmedewerker een projectontwikkelaar/fondswerver en een consulent/voorlichter in dienst te nemen. Deze mensen vormen de 'staf' van de vereniging. Daarnaast stelt de vereniging per project mensen aan.

Kleine landschapselementen als rietlandjes kunnen voor planten en dieren van grote betekenis zijn

Conclusies

Op basis van onderzoek en tal van gesprekken met boeren en met overheden, instanties en andere mogelijke afnemers van het 'produkt' agrarische natuur, komen we tot de volgende vier hoofdconclusies:

1. Er is onder boeren voldoende draagvlak voor een nieuwe organisatie. De streek heeft al een lange traditie op het gebied van natuurbeheer. Veel boeren zijn op dit gebied voorstander van een meer 'marktgerichte' aanpak.
2. Er zijn voldoende mogelijkheden voor projecten op het gebied van agrarisch natuurbeheer. Dit rapport bevat een lijst van meer dan 25 ideeën voor producten en diensten die de nieuwe vereniging zou kunnen aanbieden. Er liggen kansen op terreinen waarop de boeren nu al actief zijn (weidevogels, slootkanten), maar vooral ook in de karakteristieke 'natte' Waterlandse natuur (rietlanden, verlandingsloten, plas-dras graslanden, terrastaluds etc.).
3. Er zijn op korte termijn (de eerste 4 à 5 jaar) voldoende geldbronnen om de vereniging een vliegende start te laten maken. Het meest kansrijk zijn de f 1,5 mln. veenweidegeld van de provincie Noord-Holland, het WCL-budget, het aanstaande innovatiefonds van het ministerie van LNV en de regeling voor demonstratieprojecten (nr. 2078/92) van de EU. Op de langere termijn is ombuiging van bestaande geldstromen, zoals die voor de Relatienota, een kansrijke optie. Ook erkenning als terreinbeheerder en als 'groene belegger' biedt financieel soelaas.
4. Er zijn goede mogelijkheden om een democratische organisatie op te richten waarin boeren, natuurbeschermers en andere geïnteresseerden samenwerken. De organisatie kent verschillende soorten lidmaatschappen. Dat is bijvoorbeeld van belang voor de zeggenschap over bedrijfsbelangen.

Aanbevelingen

Op basis van het onderzoek formuleren we aanbevelingen voor de boeren die de nieuwe organisatie daadwerkelijk gaan oprichten, voor overheden en voor natuurbeschermings- en landbouworganisaties.

Het CLM adviseert de *boeren* om:

1. een vereniging op te richten. Uit juridisch advies is naar voren gekomen dat een stichting of coöperatie minder geschikte rechtspersonen zijn;
2. in statuten en huishoudelijk reglement drie soorten leden te omschrijven: leden/grondgebruikers, leden/niet-grondgebruikers en donateurs. Elke groep heeft eigen rechten en plichten. De vereniging zou zich moeten inspannen om zo veel mogelijk vrijwillige natuurbeschermers, die nu in groten getale actief zijn, lid te maken;
3. een algemeen bestuur, een dagelijks bestuur en een bureau te vormen met duidelijk omschreven rechten, mandaten en plichten;
4. bestuursleden te benoemen voor 3 jaar. In verband met een zorgvuldige besluitvorming over bedrijfsbelangen zou het aantal agrarische bestuursleden minimaal de helft plus één moeten zijn;
5. het bestuur minimaal eens per jaar een ledenvergadering te laten uitschrijven, waarin bestuursvoorstellen worden besproken;
6. een adviesraad samen te stellen, die het bestuur gevraagd en ongevraagd adviseert. Hierin kunnen leden en niet-leden deelnemen op grond van hun expertise;
7. de vereniging te laten functioneren als projectorganisatie. Dat betekent dat per project geld en menskracht wordt gezocht. Verschillende projecten (weidevogels, enkele WCL-projecten) kunnen worden overgenomen van het Samenwerkingsverband;
8. het bureau van meet af aan te voorzien van een substantiële staf: bureausecretaris, projectontwikkelaar/fondswerver, consulent/voorlichter en administratieve kracht. Zo hoeft het bestuur niet te worden belast met veel regelwerk. Omdat deze mensen zichzelf vooralsnog niet 'terugverdienen', moeten hiervoor fondsen worden aangeboord (bijv. WCL, EU-verordening 2078). Lukt het niet om voldoende staf te financieren, dan moet serieus worden overwogen om de vereniging niet op te richten;

9. een 'initiatiefgroep' in het leven te roepen die het daadwerkelijk oprichten van de vereniging ter hand gaat nemen;
10. hiertoe het plan van aanpak (het stappenplan uit dit rapport) inclusief het publiciteitsplan uit te voeren. Uiteraard kan de initiatiefgroep binnen het stappenplan haar eigen prioriteiten stellen;
11. de komende jaren prioriteit te geven aan het uitvoeren van het plan van aanpak voor de besteding van de f 1,5 mln. van de provincie, te verdubbelen met WCL-geld. Dat betekent uitvoering van de volgende projecten: betaald weidevogelbeheer, bloemrijke slootkanten, opvang wintergasten, plas-dras terreinen en terrastaluds langs grote wateren. Daarnaast kunnen enkele projecten van het Samenwerkingsverband worden overgenomen: vrijwillige weidevogelbescherming en dieren op en rond het erf (boerenzwaluw, kerkuil).
Pas als deze projecten goede resultaten opleveren, zou de vereniging meer hooi op de vork moeten nemen, zoals beheer van natuurterreinen, kleine landschapselementen, ecologisch baggeren en botanisch bermbeheer. Er liggen goede kansen om lange-termijnafspraken te maken met bijvoorbeeld waterschap en recreatieschap over uitvoering van bepaalde beheerstaken;
12. bij het ministerie van LNV een aanvraag in te dienen om de vereniging te erkennen als terreinbeheerder en bij het ministerie van Financiën voor erkenning als 'groene belegger'. Op die manier kan ook gebruik worden gemaakt van subsidieregelingen voor terreinbeheer en van fiscale vrijstellingen voor opbrengsten uit natuurprojecten;
13. de tijd tot aan de eeuwwisseling vooral te zien als een periode van uitproberen en bewijzen. De komende vier jaar is 'tijdelijk' geld beschikbaar om aan te tonen dat agrarisch natuurbeheer op een redelijk grote schaal mogelijk is. Op langere termijn heeft de overheid wellicht structureel geld beschikbaar voor agrarisch natuurbeheer. Het welslagen van het experiment in 'proeftuin Waterland' kan zeker het beleid beïnvloeden.

Naast de inzet van de boeren is die van rijk, provincie, gemeenten, waterschap, recreatieschap, natuurbeschermingsorganisaties en projectgroep WCL onmisbaar voor het welslagen van de nieuwe vereniging.

Rijk en provincie bevelen we daarom het volgende aan:

14. Het experiment in Waterland heeft een veel grotere kans van slagen als de overheid Waterland ziet als een proeftuin voor plattelandsvernieuwing in de geest van de nota *Dynamiek en vernieuwing*. Gegeven de voorgeschiedenis, de bereidheid van de boeren in de streek en de gedegen voorbereiding van de nieuwe natuurvereniging is de gedachte gerechtvaardigd dat Waterland een proeftuinfunctie kan vervullen. Ook de experimenten met resultaatbeloning passen in de geest van genoemde nota. De kansen van de vereniging verbeteren als het rijk (het ministerie van LNV) bereid is om de Waterlandse voorlopersfunctie te honoreren in de vorm van substantiële steun in de komende 4 à 5 experimentele jaren. Daarbij denken wij aan betaling van een deel van de 'staf' van de vereniging en incidentele bijdragen aan projecten. Het door LNV aangekondigde innovatiefonds biedt hiervoor waarschijnlijk mogelijkheden.
15. De provincie Noord-Holland doet al veel om de nieuwe vereniging een goede start te geven. Toch kan de provincie nog meer doen om de Waterlandse boeren meer kansen te geven in de innovatieve fase. In Waterland is een nieuwe begrenzing van 650 ha beheersgebied voorlopig uitgesteld. De provincie zou in overleg met het rijk kunnen bewerkstelligen dat de natuurvereniging kan experimenteren met alternatieve invullingen van het Relatienotabeleid en -budget. Daarna kan worden bezien voor welke beheersvormen structureel Relatienotabudget beschikbaar kan komen.
16. Rijk en provincie kunnen samen met de natuurvereniging de mogelijkheden verkennen voor regionaal milieubeleid. Ook in enkele andere gebieden gebeurt dat nu.

Overige instanties en organisaties adviseren wij het volgende:

17. De Waterlandse gemeenten, het waterschap en het recreatieschap kunnen de kansen van het experiment vergroten door in overleg met de natuurvereniging na te gaan wat de boeren kunnen bijdragen aan betaald beheer en behoud van het groene Waterland. In dit rapport staan volop ideeën.
18. Het recreatieschap kan bijdragen door de huidige, jaarlijks vastgestelde bijdrage aan de vrijwillige weidevogelbescherming, betaald uit gelden van het voormalige Nationaal Landschap, om te zetten in een meerjarige bijdrage uit gelden van de gezamenlijke gemeenten.
19. Staatsbosbeheer, Noordhollands Landschap en Natuurmonumenten kunnen bijdragen door de nieuwe organisatie niet als concurrent te zien maar als interessante samenwerkingspartner en zelfs als aannemer van werkzaamheden binnen en buiten de reservaten in het gebied.
20. De WLTO kan bijdragen door projecten van de vereniging financieel te steunen en door de belangen van de vereniging waar nodig te behartigen. Ook kan de WLTO in een overgangsfase, zo lang de 'staf' van de vereniging onvoldoende kan worden gefinancierd, personele ondersteuning leveren of een 'garantstelling' afgeven.
21. Door het WCL-projectbureau is al ruimhartig een verdubbeling van de anderhalf miljoen gulden van de provincie toegezegd. Daaruit kunnen onder meer enkele lopende projecten van het Samenwerkingsverband worden doorbetaald. De kansen voor de natuurvereniging verbeteren als deze projecten nog kunnen doorgroeien met WCL-geld. Die groei in het aantal nesten, het aantal meters bloemrijke slootkant, het aantal deelnemende bedrijven en het aantal vrijwilligers, en in de werkzaamheden van de huidige voorlichter agrarisch natuurbeheer is aannemelijk.

Met het uitkomen van dit rapport is de voorbereidingsfase voltooid en kan de vereniging daadwerkelijke van start. Groen en agrarisch Waterland is er klaar voor.

Om vertrapping te voorkomen kunnen de boeren verharde drinkplaatsen aanleggen

BRONNEN

- Het beheer van graslanden van de Vereniging Natuurmonumenten* 1994. Vereniging Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- Berghs, M.E.G. & A. van den Ham (red.) 1994. *Veehouderij & milieu - Beelden bij eisen*. Informatie en Kennis Centrum Veehouderij, Ede.
- Bouwhuis, T. & F. Visbeen 1995. *Weidevogelbescherming in Waterland 1994*. Samenwerkingsverband Waterland, Zaandam.
- Canrinus, A.A. 1992. *Limousins in het Wormer- en Jisperveld*. Dienst Landbouwvoorlichting, De Meern.
- Dekker, N. 1995. Stichting Het Noordhollands Landschap, Castricum. Mondelinge mededeling.
- Globale begrenzing tweede fase Relatienota en natuurontwikkeling op landbouwgrond*. 1992. Provincie Noord-Holland, Haarlem.
- Jonker, N. & P. Terwan 1995. *Streekeigen productie in Waterland - Verslag van een verkennend onderzoek naar aanknopingspunten*. Deelrapport IV: Natuur en landschap - Vroeger, nu en straks. Stichting Streekeigen Productie in het Westelijk Veenweidegebied, Haarlem / Centrum voor Landbouw en Milieu, Utrecht.
- Knoester, J. (red.) 1993. *Handelen in onzekerheid - Strategische beheerskeuzen in veenweide-objecten van de regio Hollands Noorden*. Staatsbosbeheer regio Hollands Noorden, Alkmaar.
- Kolkman, G., H. Havinga, J. Olink, J. Timmers & P. Verhagen 1994. *Veehouderij na 2005, uitwaaiers in opties - Een scenariostudie over de Nederlandse veehouderij rond het jaar 2005*. Informatie en Kennis Centrum Veehouderij, Ede.
- Muller, J. 1993. *De schaapjes op het droge*. Informatie en Kennis Centrum Veehouderij, Ede.
- Muller, J., K. de Koning, C. Wever, S.J. Hiemstra & H. Havinga 1993. *Grazen in de toekomst - Een visie op de Nederlandse grondgebonden veehouderij in het jaar 2005*. Informatie en Kennis Centrum Veehouderij, Ede.
- Notitie aankoopbeleid. Natuurbeschermingsorganisaties of particulieren: wie moet de natuur beheren?* 1994. Provincie Noord-Holland, Haarlem.
- Ruitenbeek, W., C. Scharringa & P. Zomerdijk 1990. *Broedvogels van Noord-Holland*. Samenwerkende Vogelwerkgroepen Noord-Holland, Haarlem.
- Schrijver, C.W.J. & J.D. Wiersma 1994. *Onderzoek naar de gevolgen van het Relatienotabeleid*. Berenschot Interim Management, Utrecht.
- Sosa Romero, M.C., J.A. Guldemond & P. Terwan 1993. *Weidevogels, grondgebruik en Waterpeil in Waterland 1982-1991*. Samenwerkingsverband Waterland, Zaandam.
- Witte, H. 1995. Stichting Het Noordhollands Landschap, Castricum. Mondelinge mededeling.

BIJLAGE 1. Berekening kosten aankoop, inrichting en beheer van reservaten

In deze bijlage onderbouwen we de bedragen die we in hoofdstuk 3 hebben genoemd voor verwerving, inrichting en beheer van reservaten. Reden hiervoor is dat de financiële kant van reservaatvorming complex is en niet zelden onderwerp van discussie. We noemen hier de aannamen die we bij de berekeningen hebben gehanteerd. Waar aannamen of door anderen genoemde bedragen discutabel zijn, vermelden we dat ook. Deze bijlage pretendeert dus niet de exacte getallen te presenteren, maar de schattingen in hoofdstuk 3 zorgvuldig te onderbouwen.

Het WCL-gebied Waterland omvat de regio's Waterland (het beheersplangebied Waterland) en Veenweidegebied-Noord minus de polder Mijzen en de gebiedjes Slimdijk/Kathoek, dus de deelgebieden Zeevang (inclusief de hectares van de motie-Esselink), Schardammerkoog en Marken. De oppervlakten Relatienotagebied (eerste en tweede fase) en natuurontwikkelingsgebied staan weergegeven in tabel 1. In het gehele WCL-gebied is 5.412 ha aangewezen als Relatienota- en natuurontwikkelingsgebied. Dat is bijna de helft van de 11.500 ha cultuurgrond.

Tabel 1. Reservaat-, beheers- en natuurontwikkelingsgebied in het WCL-gebied Waterland (ha)

gebied	reservaatgebied (1e + 2e fase)	beheersgebied (1e + 2e fase)	natuurontw. gebied	totaal
Waterland	2.315*	1.505**	110	3.930
Veenweidegebied-Noord:				
- Zeevang	276	810	152	1.238
- Schardammerkoog	87	19	-	106
- Marken	-	138	-	138
totaal	2.678	2.472	262	5.412

* Dit getal strookt niet met dat uit het beheersplan voor Waterland van 1990, waar na grenscorrecties sprake is van 2.828 ha reservaatgebied. Reden is een kadastrale herberekening, waarbij cultuurland zorgvuldiger is gescheiden van rietland en water. Hierdoor is de kadastrale oppervlakte met ruim 500 ha afgenomen.

** Waarvan 650 ha nog niet concreet is begrensd.

Bron: *Globale begrenzing* etc. (1992) en aanvullende informatie provincie Noord-Holland.

Grondverwerving

Uit tabel 1 blijkt dat in het WCL-gebied 2.678 ha is aangewezen als Relatienotareservaat (eerste plus tweede fase) en 262 ha als natuurontwikkelingsgebied, een totaal van 2.940 ha.

Volgens gegevens van het Bureau Beheer Landbouwgronden was van de oppervlakte reservaatgebied eind 1994 893 ha verworven en pachtvrij. In totaal is er volgens opgave van de terreinbeheerders 2.373 ha aangekocht (tabel 2). Er resteert dus kennelijk een oppervlakte van 1.480 ha die is aangekocht maar nog niet pachtvrij is. Afgaande op de cijfers in tabel 1 zou dus nog 567 ha moeten worden aangekocht. Maar omdat precieze cijfers ontbreken, is bij de drie terreinbeheerders nagevraagd hoeveel grond zij de komende jaren nog moeten verwerven om aan de taakstelling van Relatienota en natuurontwikkeling te voldoen. Deze verkenning resulteerde in een totale nog aan te kopen oppervlakte van 825 ha, te weten Staatsbosbeheer (SBB) circa 635 ha, Natuurmonumenten (NM) 150 ha en Noordhollands Landschap (NHL) 40 ha. Hoewel er een niet onaanzienlijk 'gat' lijkt te bestaan, is met de opgave van de terreinbeheerders verder gerekend.

De provincie rekent met aankooprijzen van resp. f 30.000,- per ha voor de eerste fase Relatienota, f 47.000,- voor de tweede fase en f 82.500,- voor natuurontwikkeling (*Notitie aankoopbeleid* 1994). Deze bedragen zijn inclusief overdracht van gebouwen en 'flankerend beleid' zoals boerderijverplaatsingssubsidies. Aangezien in Waterland de grondprijzen relatief laag zijn (in de Noordhollandse gemiddelden is bijvoorbeeld rekening gehouden met verwerving van zeer dure bollengrond) en er zelden gebouwen worden overgedragen, hanteren wij gemiddelde verwervingskosten van f 35.000,- per ha.

De totale verwervingskosten komen daarmee op $825 \times f 35.000,- =$ bijna f 29 mln. (p.m. kosten natuurontwikkeling). Gerekend over een periode van 25 jaar zijn de jaarlijkse kosten ongeveer f 1,15 mln. Het rijk betaalt 100% van de kosten van SBB en 50% van NM en NHL; de provincie betaalt de resterende 50% van NM en NHL. De verwervingskosten komen dus geheel voor rekening van de overheid.

Inrichting

Voor de inrichting van reservaten geldt in landinrichtingsprojecten een rijksbijdrage van f 1.500,- per ha. Voor natuurontwikkelingsgebieden is er een bijdrage van f 10.000,- per ha. De financiering hiervan is identiek aan die bij grondverwerving.

Voor de nog te verwerven 825 ha reservaat komen de inrichtingskosten op ruim f 1,2 mln., ofwel (gerekend over 25 jaar) op circa f 50.000,- per jaar. Het is overigens onzeker voor hoeveel toekomstige reservaathectares de overheid nog een inrichtingsbijdrage verstrekt, omdat die lang niet meer allemaal in landinrichtingsverband worden ingericht. Voor de 285 ha natuurontwikkeling komen de inrichtingskosten op f 2,85 mln. ofwel op f 114.000,- per jaar. Daarnaast is er soms een (onbekende) eigen bijdrage van de particuliere terreinbeherende organisaties.

De jaarlijkse inrichtingskosten van reservaten en natuurontwikkelingsgebieden (althans de overheidsbijdrage) komen daarmee op f 164.000,-.

Beheer

De beheerskosten van reservaten hebben we gelijkgesteld aan het (negatieve) hectaresaldo bij doorberekening van alle kosten (inclusief waterschapslasten en overhead) en baten. Tabel 2 geeft hiervan een overzicht voor de bezittingen van de drie terreinbeherende natuurbeschermingsorganisaties in het WCL-gebied. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen de kosten van eigen beheer (door de natuurbescherming zelf) en de kosten van grond die is verpacht aan boeren. Het laatste blijkt veel goedkoper.

De berekeningen voor SBB-land zijn gebaseerd op opgaven van SBB (Knoester 1993). De gehele jaarlijkse beheerskosten van SBB (in 1992 f 689.000,-) worden betaald door het rijk.

De berekeningen voor NM-land zijn voor het eigen beheer (zoogkoeienbedrijf in het Wormer- en Jisperveld) gebaseerd op berekeningen van de Dienst Landbouwvoorlichting (Canrinus 1992), die bij een vleesprijs van f 8,- per kg uitkomt op een negatief ha-saldo van ruim f 2.000,-. NM noemt in een eigen publikatie overigens een bedrag van slechts f 1.000,- (*Het beheer van graslanden etc.* 1994). Het saldo van verpacht land is een schatting aan de hand van de saldi van SBB. NM krijgt een rijkssubsidie van f 185,- per ha. Van de totale jaarlijkse beheerskosten (circa f 440.000,-) komt f 116.000,- (ongeveer een kwart) voor rekening van het rijk.

De ha-saldi van NHL zijn gebaseerd op eigen berekeningen van het NHL (Witte, mond. med.). Hierin zijn alle mogelijke kosten en baten verrekend. De totale beheerskosten van het IJperveld komen uit op ongeveer f 375.000,- per jaar. NHL ontvangt een overheidsbijdrage van f 600,- per ha van de provincie en f 95,- van het rijk.

De totale jaarlijkse beheerskosten in het hele WCL-gebied schatten we op f 1,5 mln. Daarvan betaalt de overheid nu ongeveer 80%.

De komende 25 jaar zal het areaal reservaatgebied toenemen en zullen de beheerskosten stijgen. De toekomstige beheerskosten per ha zijn erg ongewis. Enerzijds zal het eigen beheer wellicht wat goedkoper worden door efficiëntieverbetering, anderzijds zal waarschijnlijk een groter deel van het areaal in eigen beheer moeten worden genomen door de afnemende belangstelling van boeren (Knoester 1993, *Het beheer van graslanden etc.* 1994). Staatsbosbeheer schat dat zij bij voltooide reservaatvorming jaarlijks f 1,6 mln. zal besteden aan reservaatbeheer, ofwel ongeveer f 870,- per ha (Knoester 1993). Dat is een stijging van de ha-kosten met bijna 60%. Daarentegen verwacht Natuurmonumenten de ha-kosten van het eigen zoogkoeienbedrijf in het Wormer- en Jisperveld te kunnen verlagen van f 1.000,- naar f 600,- (*Het beheer van graslanden etc.* 1994). Nemen we gemakshalve het bedrag van f 700,- per ha weer als gemiddelde, dan zal in het jaar 2020 (als er 825 ha reservaat extra is verworven) $825 \times f 700,- =$ nogmaals bijna f 0,6 mln. nodig zijn voor het reservaatbeheer. De totale beheerskosten komen daarmee uiteindelijk op ruim f 2 mln. Ook hiervan zal een groot deel voor rekening komen van de overheid.

Tabel 2. Oppervlakten in eigendom van de terreinbeherende natuurbescherming, verpachting en exploitatiesaldo's

	oppervlakten (ha)						kosten en (negatieve) ha-saldi (f)			
	totaal	water	land	eigen beheer	verpacht 0-3 jaar	verpacht 6-12 jaar	totale kosten	per ha eigen beheer	per ha verpacht	per ha gemiddeld
Staatsbosbeheer										
Oostzanerveld	248	25	223	68	91	63	190.000	2.456	123	852
Kalverpolder	51	-	51	3	44	4	29.000	-	188	569
Zeevang	199	4	195	22	133	40	44.000	727	168	226
Waterland-Oost	609	291	318	53	161	104	170.000	2.415	158	534
Varkensland	533	61	472	180	61	231	256.000	1.317	65	542
totaal gemiddeld	1.640	381	1.259	326	490	442	689.000	1.681	127	547
Natuurmonumenten										
Wormer- en Jisperveld	617	35	582	193	104	285	435.000	2.000	125	747
Polder IJdoorn	70	24	46	-	6	40	6.000	-	125	125
totaal gemiddeld	687	59	628	193	110	325	441.000	2.000	125	702
Noordhollands Landschap										
IJperveld	606	120	486	140*	6	340	374.000	2.300	150	769
totaal WCL-gebied	2.933	560	2.373	659	606	1.107	1.504.000	1.906	131	634

Toelichting: De cursief gedrukte getallen zijn schattingen op basis van aannamen en gemiddelde saldi van andere terreinbeheerder(s).

De exploitatiesaldi van de terreinbeheerders kunnen niet onderling worden vergeleken, omdat de berekeningswijzen aanmerkelijk verschillen!

* NHL verzorgt zelf het graslandbeheer, maar heeft een beweidingscontract met een veehouder.

Bronnen:

Staatsbosbeheer: Knoester (1993) en aanvullend verkregen informatie van SBB. Stand van zaken 1992. Bij voltooiing van de reservaatvorming zal SBB 2.578 ha in bezit hebben, waarvan 1.895 ha land en 683 ha water. De exploitatiekosten daarvan worden geschat op ongeveer f 1,6 mln., ofwel gemiddeld ca f 870,- per ha (Knoester 1993).

Vereniging Natuurmonumenten: Het beheer van de graslanden van de Vereniging Natuurmonumenten (1994), Schrijver & Wiersma (1994), Canrinus (1992) en aanvullend verkregen informatie van NM.

Het Noordhollands Landschap: Dekker (mond. med.) en Witte (mond. med.).

BIJLAGE 2. Voorlopig plan van aanpak voor de besteding van de f 1,5 mln.

Het projectteam van het CLM stelt voor om het beschikbare geld (f 1,5 miljoen van de provincie, verdubbeld door het WCL) te besteden in vier jaar, en wel als volgt.

Opmerking vooraf

De rente van de f 1,5 mln. wordt gebruikt om twee projecten op het gebied van 'natuurbouw', te weten plas-dras en terrastaluds, een vijfde jaar door te laten lopen. Zodoende kunnen boeren voor 'natuurbouw'-achtige ingrepen op hun land een vijfjarig contract sluiten. De uitwerking van het idee 'melk voor natuur' is een jaar naar achteren geschoven. De renteopbrengst van het geld blijft verder in reserve voor het geval dat de natuurresultaten buiten verwachting verbeteren. Als contractueel resultaatbeloning is toegezegd, zou de vereniging in problemen kunnen komen. In het vervolg blijft om deze twee redenen de renteopbrengst buiten beschouwing.

Het kader, een beeld van het apparaat

De op te richten natuurvereniging zet om te beginnen een aantal werkzaamheden van het Samenwerkingsverband voort. Dat zijn:

- coördinatie vrijwillig weidevogelbeheer. Deze functie is half-time en blijft onmisbaar. Het werk zal zeker niet minder worden. Naar bevind van zaken zullen ook losse projectmedewerkers ingeschakeld worden voor begeleiding en training van vrijwilligers zoals dat ook nu gebeurt. Wij hopen dat de huidige financiering van de arbeidsplaats - en van die van de losse krachten - doorgaat en mee kan groeien met de aantallen vrijwilligers, deelnemende boeren en gevonden legsels, al dan niet met resultaatbeloning;
- voorlichting agrarisch natuurbeheer. De voorlichter zal een sleutelrol vervullen in de nieuwe organisatie bij het maken van natuurontwikkelingsplannen voor aangesloten bedrijven en bij het inpassen van allerlei projecten op die bedrijven, bij advisering en controle op de uitvoering in het veld. Hij is degene die de eerste lijnscontrole namens de vereniging uitvoert. Ook dit is een onmisbare, full-time functie. Wij gaan ervan uit dat de huidige financiering van deze arbeidsplaats doorloopt.

Daarnaast stellen wij voor dat vanaf de start van de vereniging op 1 januari 1996 vier jaar lang een *doorstartproject* gaat lopen. Voor dit project volgt nog een uitgebreide motivering en begroting. Het betreft het aanstellen van (zie ook §5.7):

- een half-time bureausecretaris;
- een half-time projectontwikkelaar/acquisiteur;
- een full-time secretariael medewerker.

Verder heeft de organisatie uiteraard kantoor- en bestuurskosten.

Het doorstartproject kan maar voor een deel worden gefinancierd uit de 10% van de f 1,5 mln. die beschikbaar is voor overhead. Voor het doorstartproject wordt daarom een aanvraag bij het WCL overwogen. Medefinancier: de natuurvereniging zelf (uit de post apparaatkosten).

De f 1,5 miljoen

Zolang de overheid het beleid dat is aangekondigd in de nota *Dynamiek en vernieuwing* nog moet ontwikkelen, bevindt de natuurvereniging zich in een existentieel schemergebied. Waterland kent de gelukkige omstandigheid dat de provincie Noord-Holland een bedrag van f 1,5 miljoen ter beschikking heeft gesteld voor de activiteiten van de natuurvereniging en dat de projectgroep WCL bereid is om dit bedrag te verdubbelen. Dat betekent dat de jonge organisatie f 3 miljoen heeft om aan agrarisch natuurbeheer te doen. Den Haag schijnt met grote belangstelling te volgen hoe in Waterland agrarisch natuurbeheer met een accent op resultaatbeloning op ruime schaal wordt uitgetoet. Men is van mening dat daar een voorbeeldwerking van zou kunnen uitgaan, die ook het beleid kan inspireren.

Het voorstel voor de besteding van de beschikbare f 3 miljoen is weergegeven in tabel 1. Zoals blijkt behelst het voorstel verdeling over vier jaar omdat het gegeven de signalen van de rijksoverheid aannemelijk lijkt dat nog in deze regeerperiode meer structureel geld voor agrarisch natuurbeheer beschikbaar komt. De komende vier jaar

kan de natuurvereniging benutten om te bewijzen wat de boeren in Waterland van de grond kunnen krijgen. De voorstellen zijn doorgesproken met de werkgroep van boeren uit de streek.

Tabel 1. Voorgestelde besteding van de f 3 mln. in de periode 1996-2000

activiteit	1996	1997	1998	1999	2000
melk voor natuur		50	50	50	50
plas-dras	80	80	80	80	80
terrastaluds	30	30	30	30	30
slootkanten	100	100	100	100	
wintergasten	50	50	50	50	
weidevogels	300	300	300	300	
experimenten + onvoorzien apparaat 10%	115	65	65	65	
	75	75	75	75	
totaal	750	750	750	750	rente

Toelichting: bedragen in duizenden guldens

Motivatie

De invulling van 'melk voor natuur' is een jaar opgeschoven. De reden is dat het idee ingewikkeld en delicaat is vanwege de eis dat alleen economisch duurzame bedrijven mogen meedoen. Waterland wil dit project overigens graag uitwerken, omdat quotum voor natuur een beleids optie is die in de toekomst interessant kan worden. De Waterlandse ervaringen kunnen dan van belang zijn.

Voor de 'natuurbouw'-projecten plas-dras en terrastaluds wil de vereniging zo lang mogelijke, in verband met de toezeggingen dus vijfjarige contracten sluiten, omdat in geval een dergelijk project afloopt, de boer blijft zitten met aanzienlijke schade: verslechte grond, hol gezakt land en slechte grassen dan wel vergraven land.

Voor het project slootkanten verwachten we een grote belangstelling, omdat het beheer goed inpasbaar is. We denken aan een basisvergoeding voor niet bemesten en wel maaien van 25 cent per strekkende meter (strook van 2 meter breed) en aan maximaal 25 cent resultaatbeloning afhankelijk van de voorkomende soorten. Van het uitgetrokken bedrag kunnen minimaal honderd boeren meedoen met gemiddeld 2 kilometer kansrijke slootkant.

Het gemiddelde Waterlandse bedrijf telt 15 percelen van 1,7 hectare. Dus honderd boeren kunnen meedoen met ongeveer een kwart van de slootkanten. Wij denken dat het reëel is om te veronderstellen dat ongeveer een kwart van de Waterlandse slootkanten kansrijk zijn. Het aanwijzen van voor het project in aanmerking komende slootkanten is het werk van de consultant agrarisch natuurbeheer (aanwijzen in natuurplannen voor bedrijven), evenals de controle op resultaten.

Bij het project opvang wintergasten denken we aan een experiment in één of enkele aaneengesloten gebieden in kansrijke delen van Waterland, te betalen uit de f 1,5 miljoen. De projectontwikkelaar kan de onderhandelingen openen met het Jachtfonds voor een (aanvankelijk experimentele) structurele geldstroom ten behoeve van een groter oppervlak.

Voor het project weidevogels is het meeste geld uitgetrokken. Wij gaan ervan uit dat een deel van de boeren geen financiële vergoeding wil voor weidevogelbeheer. Een deel van het weidevogelwerk blijft dus helemaal vrijwillig, ook van de kant van de boeren. De voorkeur van werkgroep en CLM gaat uit naar beloning per gevonden legsel. Berekeningen hebben uitgewezen dat als gevonden (en daadwerkelijk beschermde) nesten worden uitbetaald met door de provincie genoemde bedragen, dat de vereniging bij doorgroei van ledental en aantal gevonden nesten in de financiële of andere problemen kan komen.

Stel, dat op de gronden van bij de vereniging aangesloten leden 75% van het aantal nesten wordt gevonden dat in 1994 door het Samenwerkingsverband is gerealiseerd en dat de resultaten elk jaar met 10% toenemen. Dan betaalt de vereniging (bij de bedragen per legsel die de provincie oppert) de volgende bedragen uit (tabel 2):

Tabel 2. Benodigde bedragen bij resultaatbeloning voor weidevogels (per gevonden legsel) bij de bedragen per nest die de provincie oppert

soort	legsels gevonden bij SVW in 1994	bedrag in 1996	bedrag in 1997	bedrag in 1998	bedrag in 1999
kievit	1.882 (à f 50)	f 70.000			
scholekster	295 (à f 50)	f 11.000			
grutto	1.150 (à f 150)	f 129.000			
tureluur	264 (à f 150)	f 30.000			
slobeend	53 (à f 150)	f 6.000			
kemphaan	10 (à f 250)	f 2.000			
watersnip	8 (à f 250)	f 1.500			
zomertaling	3 (à f 250)	f 500			
overige soorten	p.m.				
totaal		f 250.000	f 275.000	f 302.500	f 335.500
				<i>gemiddeld f 290.750</i>	

Dat betekent dat als meer dan driekwart van de vrijwillige weidevogelboeren lid wordt en wil meedoen aan resultaatbeloning, de vereniging een probleem heeft: te veel natuur dan wel te veel boeren die aan agrarisch natuurbeheer willen doen.

In de lijst van projecten die de vereniging uit de verdubbelde f 1,5 miljoen wil financieren, is verder jaarlijks een bedrag opgenomen voor experimenten. Met experimenten bedoelen we het volgende. In het rapport met aanbevelingen van het projectteam staan naast bovengenoemde projecten nog achttien andere ideeën. Het CLM is van mening dat de vereniging moet kiezen voor verdere innovatie en voor het op kleine schaal uitproberen van vormen van agrarisch natuurbeheer. Bij veel van de ideeën staat een suggestie voor een mogelijke (mede)financier. Bij het voorstel voor de besteding van de f 1,5 miljoen is nadrukkelijk een bedrag voor innovatie opgenomen, omdat de laatste loodjes bij het verkrijgen van financiering vaak zwaar wegen. Een post innovatie op de begroting kan onnodig tijdverlies voorkomen.

Ten slotte is een bedrag voor onvoorziene uitgaven opgenomen.

Andere geldstromen

In dit rapport staan ook nog andere financieringsbronnen genoemd. Daar zijn overzichtelijke bij, zoals de mogelijkheid van een geldstroom voor het onderhoud van kleine landschapselementen uit de pot ecologisch beheer (vroeger ROL/RAL) van de provincie. Het projectteam is in overleg met Landschapsbeheer Noord-Holland over een concrete lijst van terreintjes in de streek. Die lijst wordt voorgelegd aan de werkgroep en vervolgens kan de vereniging bij de provincie Noord-Holland aankloppen.

Voor andere geldstromen moet nog behoorlijk onderzoek gedaan worden. Zoals de geldstroom die het waterschap uit een verandering van de keur ten behoeve van een ecologischer beheer van de Waterlandse sloten, meren en vaarten en een tariefverhoging voor 'bebouwd' zou kunnen genereren. Uiteraard moet eerst worden onderzocht hoe het beheer ecologischer kan, wat de rol van de boeren daarbij kan zijn en wat de effecten zijn op de bedrijfsvoering enzovoorts.

Voor het putten uit andere geldstromen, zoals sponsors uit het bedrijfsleven, loterijen of voor het verlenen van betaalde diensten aan afnemers als waterschap, recreatieschap of terreinbeherende natuurbeschermingsorganisaties, moet eerst op kleine schaal ervaring worden opgedaan. Mogelijkheden voor geld uit het komende innovatiefonds of zelfs de EU moeten onderzocht worden door de projectontwikkelaar van de vereniging. Het aanboren van dergelijke geldbronnen is erg tijdrovend.

BIJLAGE 3. Verhouding tussen de natuurvereniging en andere instanties en organisaties

---

In deze bijlage schetsen we schematisch de verhouding tussen de natuurvereniging en andere organisaties en instanties die actief zijn op het gebied van landbouw, landschap en/of natuur in Waterland.

De organisaties en instanties staan in alfabetische volgorde. De betekenis van de gebruikte 'relatiecodes' is als volgt:

k	=	klant
c	=	concurrent
o	=	overleg, afstemming
s	=	samenwerken
f	=	financier
p	=	partner in onderzoek/uitvoering

Gemeente Amsterdam	o, f?
Gemeenten in het WCL-gebied Waterland	o, k?*, f
Landschapsbeheer Noord-Holland	o, s, c, p
Projectbureau Waardevol Cultuurlandschap	o, s, f
Provinciale Milieufederatie	o
Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij	o, f
Provincie Noord-Holland	o, s, f
Recreatieschap Waterland	o, s, f
Sponsors uit het bedrijfsleven	o, s, f
Staatsbosbeheer	k, c?**,
Samenwerkingsverband Waterland	o, s, p
Stichting Het Noordhollands Landschap	k, c**
Vereniging Natuurmonumenten	k, c**
Vereniging tot Behoud van Waterland	o, s
Waterschap De Waterlanden	o, s, f
Westelijke Land- en Tuinbouw Organisatie	o, s, f

---

* Bijvoorbeeld bij ecologisch bermbeheer

** Op dit moment is de natuurvereniging geen concurrent bij de aankoop van natuurterreinen. De vereniging wil wel contracten sluiten met natuurbeschermingsorganisaties over beheerswerkzaamheden. En verder wil de vereniging nadrukkelijk erkenning als beheerder van natuur op de 'terreinen' die eigendom zijn van de leden. Als de overheid in de toekomst aan de natuurvereniging vraagt om reservaatgronden in het veenweidegebied in eigendom te verwerven en via contracten met leden te beheren, dan wil de vereniging dat bezien. Het is dus mogelijk dat de agrarische natuurvereniging nog eens een concurrent wordt van een of meer van de huidige terreinbeherende natuurbeschermingsorganisaties. Voorlopig adviseert het CLM de vereniging uit te gaan van een klant-relatie en niet opnieuw met hectaregevechten te beginnen.

BIJLAGE 4. Ontwikkeling van het Samenwerkingsverband

De natuurvereniging komt niet uit de lucht vallen. De nieuwe organisatie bouwt voort op de fundamenten die gelegd zijn door het Samenwerkingsverband Waterland, een club waarin sinds 1982 boeren en natuurbeschermers gezamenlijk ideeën ontwikkelen, experimenten opzetten, projecten uitvoeren en onderzoek (laten) doen.

Tallose experimenten

Het meest in het oog springende project is de weidevogelbescherming. Sinds begin jaren '80 zijn de aantallen deelnemende bedrijven, afgezochte hectares, meewerkende vrijwilligers en gevonden legsels spectaculair gegroeid (figuren 1 tot en met 4).

Daarnaast heeft het Samenwerkingsverband vanaf de zomer van 1990 geëxperimenteerd met en onderzoek laten doen naar bloemrijke slootkanten. Op 9 bedrijven worden 35 experimenten uitgevoerd met verschillende vormen van beheer. Op enkele bedrijven liggen ook voorbeelden van herprofilering van slootkanten, een idee dat in dit rapport is beschreven als "terrassen afgraven langs brede wateren". Inmiddels zijn de tussentijdse onderzoeksresultaten over de periode 1990-1993 gepubliceerd (Parmentier 1994).

Samen met Landschapsbeheer Noord-Holland heeft het Samenwerkingsverband in 1992 op 4 bedrijven en in 1995 op nog eens 6 bedrijven experimenten met natuurlijke oeverbescherming gedaan met een gemiddelde lengte van 350 meter.

Verder loopt vanaf 1995 een project om te komen tot experimenten met gedooggebieden voor ganzen, zwanen en andere wintergasten. Een onderzoeker doet inventarisaties, voert gesprekken en komt eind 1995 met een plan.

Innovatieve projectenmachine

Al deze vormen van agrarisch natuurbeheer zijn ooit begonnen als idee, opgedaan in gesprekken, brainstorm, literatuur, tijdens bezoeken in binnen- en buitenland. Vervolgens start de fase van experimenteren en onderzoek. De proefnemingen beginnen vaak op kleine schaal, op bedrijven van boeren-leden van het Samenwerkingsverband. Vaak volgt nog een tweede ronde op een wat grotere schaal, waarbij een ingehuurd onderzoeker kwesties als de beste techniek, kosten, benodigde arbeid en de ecologische effecten in beeld brengt. Ten slotte is een idee praktijkrijp. Potentiële afnemers weten ongeveer welke 'produkten' ze ontvangen voor hun geld, deelnemende bedrijven kunnen voorlichting en waar nodig begeleiding krijgen en er kunnen contracten worden opgemaakt en getekend.

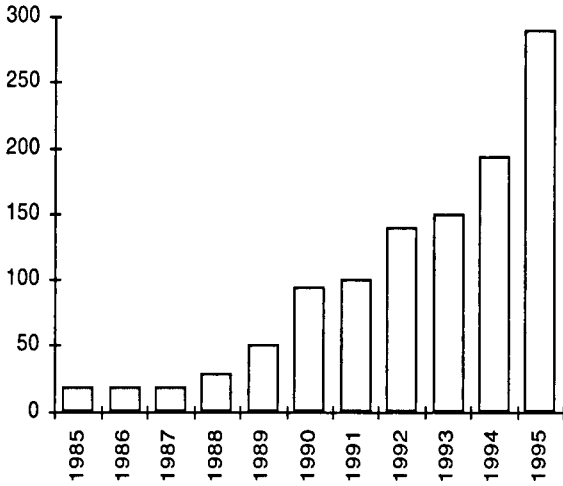
Zo ontstaat het beeld van een innovatieve projectenmachine die stelselmatig mogelijkheden voor agrarisch natuurbeheer verkent, uitprobeert en rijp maakt voor vermarkting. Het Samenwerkingsverband heeft minimaal 5 projecten van idee via experiment tot contractwaardig project gemaakt. De natuurvereniging kan nu de contracten gaan sluiten en heeft daarnaast nog eens meer dan 20 ideeën die rijp zijn voor de experimentfase.

Werkkrachten nodig

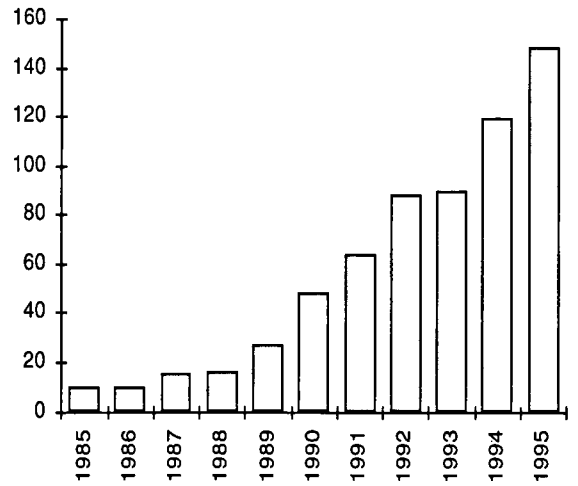
Voor het op stoom houden van deze dynamiek is arbeid nodig. Omdat het Samenwerkingsverband blijft bestaan en zich vooral met de innovatieve taken blijft bezighouden, is de continuïteit van de onbetaalde inzet van mensen met interesse en ideeën gewaarborgd. Daarnaast is de inzet van betaalde krachten met specifieke vaardigheden (onderzoek, ecologie, voorlichting, organisatie) onontbeerlijk. Het Samenwerkingsverband heeft al sinds 1990 een toenemend aantal medewerkers in dienst, meestal op korte deeltijdcontracten. De groei van het aantal 'full-time eenheden' (f.t.e.'s) hield ongeveer gelijke tred met de groei van het aantal ideeën in de fase van experiment en onderzoek, en ook met de groei van de weidevogelbescherming. In figuur 5 staat het aantal naar full-time werknemers omgerekende ingehuurde arbeidskrachten bij het Samenwerkingsverband vanaf 1990. Let wel, deze f.t.e.'s zijn rekeneenheden en bestaan voor het merendeel uit een veelheid van kortlopende deeltijdcontracten.

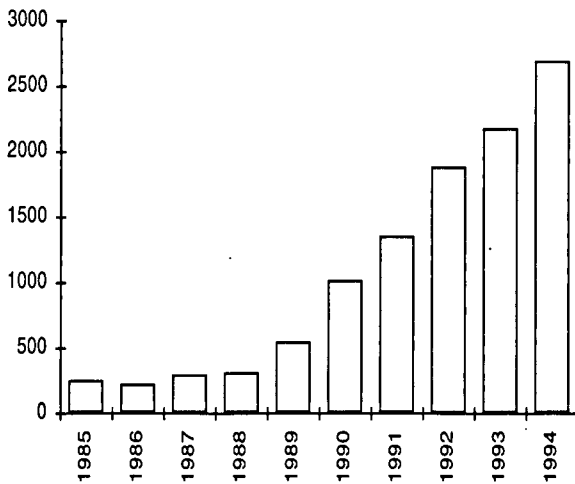
aantal vrijwilligers

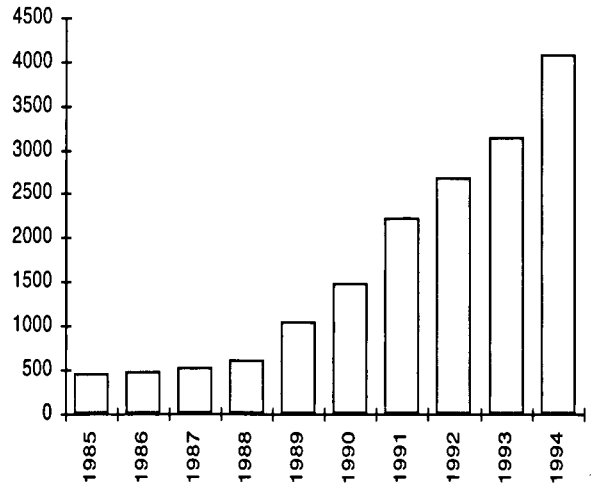
aantal bedrijven

oppervlakte afgezocht land (ha)

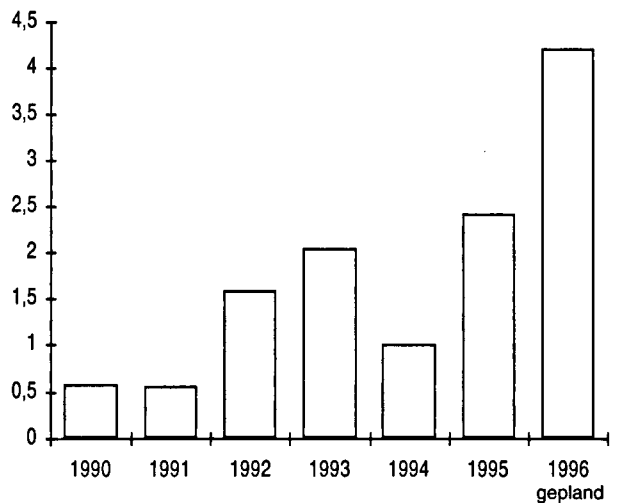

aantal gevonden legsels

Figuren 1 tot en met 4. Ontwikkeling van de weidevogelbescherming in Waterland tussen 1985 en 1995: aantal deelnemende vrijwilligers en bedrijven, oppervlakte afgezocht land en aantal gevonden legsels.

aantal f.t.e.'s

Figuur 5. Ontwikkeling van het aantal full-time werknemers in dienst van Samenwerkingsverband en/of (vanaf 1996) natuurvereniging.

Redactie: Kees Klaver

Lay-out: Adriënne van Schaik

**Fotografie: Rein Schagen p. 2, 6, 14 , Frank Visbeen p. 10,
Wim Edel omslag, p. 16, 22, 44, 46, 50, Ed Zijp
p. 26, Frans Parmentier p. 28, 30, 38, Fred
Prak p. 42**

Drukwerk: Elinkwijk b.v., Utrecht

Eerste druk: 500 ex.